

Кхеторан кехат

Нохчийн мотт – нохчийн къоман мотт а, Нохчийн Республикин пачхьалкхан мотт а бу, цу бахьано хьелаш кхуллу цуьнан Іалашбаран а, кхиоран эшар. 5-9 классашкахь «Ненан мотт а, ненан меттан литература а» предметан декъахь хьобхуш йу ненан (нохчийн) меттан литература санна, иза хьажийна йу дешархойн интеллектуале-довзаран, коммуникативе, исбаьхьаллин-эстетикин похІмаш кхио а, коьрта гІиллакхе-этикин кхетам кхолла а, личностана нохчийн къоман культура марзйан а.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет – иза беран интеллектуале а, гІиллакхе-этикин а кхиаран тІегІа къастаден гуманитарни дешарх коьрта предмет йу. Литературин дешаро аьтто бо йешаран маьІна а девзаш, литература Іаморо шегахь къонахчун амал кхиайой а хууш, шен дуьненхьежамна дашца а, йозанца а бух бало а хууш, адамца а, йукъараллица а йаза хууш йолу кхетаме личность кхио.

Программо чулоцу кхеторан кехат а, предмет карайерзоран кхочушдан лору жамІаш а, предметан чулацам а, программин хІора дакъа карадерзо билгалдаьхначу сахьташца йолу тематикин планировани а, урокал арахьарчу гІуллакхдаран план а.

Карара программа бух хилла лаятта авторийн дешаран программаш хІитторехь а, «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет хьобхучу ненан (нохчийн) меттан а, литературин а хьехархойн белхан программа хІотторехь а. Авторийн а, белхан программаш хІитточара а хьехаран материал къепе йалорехь и Іамо раж къасто а, дакъойн а, теманийн а сахьташ дІасхьадекъа а шен некъ кховдо а мега.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЙУКЪАРА ХАРАКТЕРИСТИКА

Литература уггаре эвсаре гІирс бу шен кхачаме стаг хила (ша шен кхето, ша шен кхио), гонахьарчу хиламийн хьелашца тарвала, иштта кхоллараллин жигараллин стимулятор а йу.

Ненан меттан литература Іаморо дІалоцу личность кхиоран процесехь коьрта меттиг, иштта Іаморо аьтто бо цуьнгахь къонахалла, гІиллакхе амал, кхоллараллин похІма кхиорехь, нохчийн халкъан дахаран философи йовзарехь а, карайерзорехь а, иштта доккха гІо до къоначу тІаьхьене къоман исторически зераш дІакховдорехь а. Билгтал йолу Іалашонаш кхочушйаран дешаран материал вовшахтоьхна гуманизман критерешца, исбаьхьаллин а, довзаран а мехаллашца, пайдаэцархьама тІекхача йиш хиларца, актуале хиларца, поликультурица, ламасталлин классика а, вайзаманан литература а

цхъаьнайарца, тематикин а, жанрийн тайпа башх-башха хиларца догIуш ма-хиллара.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Iаморо таронаш кхуллу дешархочун дешнийн база шорйан, церан къамелан культура, коммуникативни а, тайп-тайпана культурийн компетенцеш а кхио.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» курсан чулацам хъажийна бу дешархойн нохчийн литературин хъашташ кхочушдан, уыш нохчийн къоман культурина тIекхиарехъ а, шеца иза Iалашйарехъ а ша-тайпана эстетикин гIирсаш хиларе терра.

Дешархошна дешар Iамор коьрта долчу декъана оьрсийн маттахъ дIахьучу йукъардешаран учрежденешкахъ ненан мотт санна нохчийн мотт Iаморехъ, нохчийн литература – иза дешаран предмет йу, нохчийн къоман исторех а, культурех а, ламастех а хаарш схъаэца а, довза а таро луш, иштта иза культурин ша-тайпана йаздархочун кхолларалла толлуш долу дакъа ду, кхечу кепара аьлча, шеца цхъаьна эстетикин гIуллакхдар а долу, йозанан къамелан гIуллакхдар ду; нохчийн литература тIехъажийна йу Iилманан агIонхъара дуьне довзарна а, иштта дешнийн кхоллараллин говзарийн мотт бовзарна а, йешаран культурин йукъара башхаллаш карайерзорна а, литературин говзарех кхетарна а, дашца шен амал билгалйаккхарна а, иза, исбаьхьаллин литературас ша-тайпанчу маттахъ дуьйций хаййтарх кхетам кхолла а, ткъа литературин мотт йукъарчу меттан шолгIа система санна бу, цо кхуллу личностан синхаамийн дакъа, цуьнгахъ ойланца хIуманан кеп хIотто а, ассоциаци йало а, логически ойла йан а, дешаран предмет хъажийна йу оцу дешаран предметехула кхочушхуьлу тIаьхьенера тIаьхьене нохчийн, оьрсийн, дуьнненан культурийн оьздангаллин а, эстетикин а ламасташ дIакховдор.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ IАМОРАН IАЛАШОНАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предмет Iаморо кхочушйан йеза рогIера Iалашонаш:

- нохчийн литературехъ эстетикин агIонхъара кхеташ болу гуманистически дуьненхъежам, Россин йукъара гражданинан кхетам а, къоман синкхетам а, патриотан дог-ойла а йолуш, дукха къаьмнаш долчу Россин халкъех шен халкъ хиларх дозалла а хеташ йолу амал личностехъ кхиор.

- нохчийн литература йовза лааран дог дар кхоллар, нохчийн къоман ширачу заманера схъайогIу культура мехалла хетар кхиор, дешархо шен къоман мотт а, культура а Iаморан кха тIе ваккхар, къоман культурин тIаьхьалонна йукъавалор.

- кьоначу тӀаьхьенехь дӀайахначуй, карарчуй, йогӀур йолчуй заманийн уьйр ларӀан йезаш хиларан кхетам кхиор а, нохчийн кьоман культура ларӀарехь жобпалле хилар кхоллар;

- дукха кьаьмнаш долчу Россин пачхьалкхехь личностана кхиаме социализаци а, ша шегяхь стогалла кхиорна оьшу интеллектуале а, кхоллараллин а таронаш кхиайар.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет тӀехьажийна роӀгера хьесапаш кхочушдан:

- тӀаьхьенера тӀаьхьене историко-культурни, оьздангаллин, гӀиллакхийн мехаллаш дӀакховдоран хьокьехь ненан меттан нохчийн литературин маӀӀнех кхетар;

- ненан меттан нохчийн литературин историца йолу уьйр кьастор, нохчийн литературехь йолу кьоман ша-тайпана синьоьздангаллин а, материальни а нохчийн кьоман культурин исбаьхьаллин шорталлех кхетам кхоллар;

- Россин Федерацин кхидолчу кьаьмнийн литературин контекстехь нохчийн литература а кхуьу хилам санна цунах хаарш эцар; уьш вовшийн эр;

- нохчийн литературина бухе диллина культурин а, оьздангаллин а маӀӀна билгалдакхар; йешначун хьокьехь мах хадош а, шена хетарг олуш а барта а, йозанца а кьамел дан хаар;

- Ӏер-дахарехь а, дешаран процессехь а нохчийн литературех пайдаэца хаар кхоллар;

- шен мукьачу хенахь йешарна ханна план хӀоттор, нохчийн маттахь шена хазахета йешаран говзарш мехала хетар кьастор а, бух балор а;

- нохчийн литературин говзарш системехь йешарца дуьне довза а, дуьненахь ша дӀалоцу меттиг кьасто а, адаман а, йукьараллин а йукьаметтигаллин гармонизаци латторан а хьашташ кхоллар;

- хаамийн хьостанашца болх бан хаар кхиор, Интернетера а, иштта кхийолчу хьостанашкара хаамашна презентаци йар а, кечйар а.

ХЬЕХАРАН ПЛАНЕХЬ «НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН МЕТТИГ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан программа хӀоттийна Федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан коьртачу йукьарчу дешаран программы буха тӀехь, иза лерина йу дешаран 338 сахьтана. (5 кл. – 68 с., 6 кл. – 68 с., 7 кл. – 68 с., 8 кл. – 68 с., 9 кл. – 66 с.). Программин инвариантивни дакъош Ӏаморна лерина 296 сахьт ду. Белхан программа

вариативни декъана программа хІоттийнчу авторша хаържинчу говзаршна лерина йолу йешаран хенан резерв лаьтта 54 дешаран сахътах.

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТАН ЧУЛАЦАМ

Дешаран предметан чулацамо шена йукъалоцу литературин говзарийн а, церап авторийн а гайтар, иштта тематикин блокаш а: «Халкъан барта кхолларалла», «Нохчийн йаздархойн говзарш», «Кхечу къаьмнийн литература».

ТЕМАТИКИН БЛОКАШ

5 класс

Халкъан барта кхолларалла

Нохчийн халкъан туьйранаш:

«Кхо ваша».

«Тамашийна олхазар».

«Кхо ваша а, саьрмик».

«Добьшуш хилла кІант».

«Барзо Іахарца мохк къовсар».

Фольклоран кегий жанраш: кицанаш, хІетал-металш.

Нохчийн йаздархойн говзарш

Литературин туьйранаш

Б. Саидов «Майра кІант Сулима» (дацдина).

М. Мусаев «ЦІен маьхьси».

С. Гацаев «Чкъоьрдиг» (дацдина).

А. Исмаилов «Бирдолаг».

XX бІешаран литература

С. Бадиев. «Зайнди».

М. Мамакаев. «Баппа».

І. Мамакаев. «Садаьржаш».

М. Сулаев. «Ламанан хи».

І. Гайсултанов. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» повесть йукъара дакъа).

А. Сулейманов. Стихотворени «Борз ю угІуш».

Х. Саракаев. «Баьпкан чкъуьйриг».

Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». («Лаьттан дай» гулар йукъара).

І. Ахмадов. «Къонахалла».

Ш. Арсанукаев. «Баьпкан юьхк».

Д. Кагерманов. «ДоттагІалла».
Х. Сатуев. «Лаьмнийн кьоналла».
Ж. Махмаев. «Буьйсанаг Іулчаш».
В.-Хь. Амаев. «Малх чубаре хьобжура иза».
Дикаев М. «БІаьстенан аматаш».
Берийн журнал «СтелаІад»: журналан специфика, жанраш, рубрикаш,
тексташца болх бар.

XXI бешаран литература

Ш. Рашидов. «Нана-Нохчийчоь».
М. Бексултанов. «Ца кхетта хестор».
А.-Хь. Хатуев. «Нохчийн мотт».
С. Мусаев Рассказ «Хьайбанан чам».
М. Ахмадов. «Ушурма волчоь, хьошалгІахь».

Кхечу кьаьмнийн литература

М. Лермонтов «Кавказ» (гочйнарг Сулаев М.).

6 класс

Халкьан барта кхолларалла

«Нарт-орстхойн паччахь Наураз».
«Ницкъ болу Солса».
«Гермачигара наьрташ».
«Наьрт-аьрстхой кхерор».

Нохчийн йаздархойн говзарш

І. Гайсултанов «Нийса кхиэл».
Х. Сатуев «Ломмий, цхьогаллий».
Х. Ошаев «Чайра».
І. Мамакаев. «Дагалецамаш».
Х. Сайдуллаев. «Ненан бІаьрхиш».
М. Сулаев. «КІанте».
Х. Эдилов. «Ненан безам».
А. Джунаидов «Белхи».
А. Айдамиров. «Вина мохк».
Р. Ахматова. «Ма хала ду цунах кхета».
Х. Саракаев. «Ирсе бІаьрхиш».
Ш. Арсанукаев. «Мохкбегор».
Ш. Окуев. «БІаьсте».
М. Кибиев. «Метган сий».
М. Дикаев «Сан бахам».
Ш. Рашидов. «Ломара цІе».

Э. Мамакаев. «ХІорд».
Ж. Махмаев. «Іаьржачу баьпкан юьхк».
С. Дакаев «ТІамех ловзар».
М. Бексултанов. «Некьлацар».
М. Ахмадов. «Телефон».
С. Мусаев «Даймахке боьду некь» .
С. Курумова «Шовданехь» .

Кхечу къаьмнийн литература

Важа Пшавела. «Хьозалдиг».

7 класс

Халкъан барта кхолларалла

«Дади-юрт».
«Нохчийн шира илли».
«Сай» (халкъан илли).

Нохчийн йаздархойн говзарш

М. Мамакаев «Даймехкан косташ».
Б. Саидов. «Вина юрт», «Деган аз».
І. Мамакаев. «Берзан бекхам».
Х. Ошаев. «Иччархо Абухъаьжа Идрисов».
А. Сулейманов. «Шуьнехь дош».
І. Гайсултанов. «Болат-ГІала йожар» (дацдина).
А. Айдамиров. «МухІажарш».
Ш. Арсанукаев «Иманах дузийта дегнаш».
М. Кибиев. «Дош».
А. Джунаидов А. «ХІоььнаш».
С. Гацаев. «Дарц».
А. Кусаев. «Амалехь диканиг».
Ш.Рашидов. «Ден весет».
М. Дикаев. «Нохчо ву со».
С. Дакаев. «Куйно хотту».
І. Шайхиев. «ЧІагІо».
А. Бисултанов. «Хъайбахахь язйина байташ».
В-Хъ. Амаев. «Генарчу денойн туьйра».
С. Курумова. «Дохк» / (дакъа).
Ш. Окуев. «Сан хьоме Нохчийчобь».
С.-Хъ. Нунуев «Юнус».
М. Бексултанов «Генара а, гергара а денош».
М. Ахмадов «Кхаа вешех туьйра».

Кхечу къаьмнийн литература

А. С. Пушкин «Аьнан Гуьйре» (гочийнарг А. Сулейманов).
Альфонс Доде «Тпаьххьарлера урок».

8 класс

Халкъан барта кхолларалла

«Таймин Биболатан илли».

«Эвтархойн Ахьмадах илли».

Нохчийн йаздархойн говзарш

Бадурев С. «Олдум».

М. Мамакаев. «Лаьмнийн дийцар».

М. Сулаев. «Цавевза доттагI».

А. Сулейманов. «Дог дохден цIе»; «Дахаран генаш».

И. Хамидов. «ДIа – коч, схьа – коч».

Ш. Арсанукаев. «Тимуран тур».

И. Шайхиев. «Дарцан буса».

М. Ясаев. «Тянь-Шанан лаьмнашкахь» (дакъа).

С. Яшуркаев. «МаьркIаж-бодан тIехь кIайн хьобкх» (йацйна).

Л. Абдулаев. «Маьлхан каш».

М. Бексултанов. «Дика ду-кх хьо волуш»; «Дари».

А. Бисултанов. «ДегIаста»; «Халкъан илланчина».

С. Гацаев. «Кавказ»; «БIаьстенца къамел».

Я. Хасбулатов. «Дош» «Стаг хилла ваьллахь хьо ара».

М. Ахмадов. «Лаьтта тIехь лаьмнаш а хIиттош».

Сатурев Х. «Нашха».

Кхечу къаьмнийн литература

Ладо Авалиани. «Хьаькхна буц».

9 класс

Халкъан барта кхолларалла

Турпалаллин иллеш «Теркаца хьала-охьа вехаш хиллачу Эла Мусостан,
Адин Сурхон илли».

«Таркхойн кIентан, Жерочун кIентан, Жумин Акхтулин илли».

Туьйранаш, шира дийцарш, аларш.

Шира дийцарш «Къиза Iадат», «Шотойн Аьстамар», «Исмайлин Дуда»
Кицанаш, хIетал-металш. Назма/ Динан поэзин жанр (жанрашка хьажар).

Нохчийн йаздархойн говзарш

Нохчийн литературин бухбиллархойн (йаздархойн) кхолларалла:
И.Дудаевн, М. Сальмурзаевн, И. Нажаевн, Ш. Айсхановн. Поэзига, прозига
хьажар.

Ш. Айсханов «Мало-хало».

С. Бадиев. «Бешто».

Сийлахь-боккхачу Даймехкан тIамах лаьцна говзарш.

І. Мамакаев «Дерриге а тIамна», «Даймехкан тIом болчохь», очерк «Турпалчу танкистан доьзал».

М. Мамакаев «И йоьлхуш яц», «Киллочунна».

М. Сулаев «ГIовтта», «Малх тоьлур бу».

Х. Эдилов «Суьрте», «Кавказан аьрзу», «ТIемало – хьуна».

І. Мамакаев. «Кавказа латта», «ЙоIе», «Даге», «Сайн кIанте», поэма «Нохчийн лаьмнашкахь».

А. Айдамиров «КIант веллачу дийнахь» (дийцар).

М. Сулаев. «Сай»; Сох муха эр ду адам», «ДоIа», роман «Лаьмнаша ца дицдо» (кортош).

І.-Хь. Хамидов. «Лийрбоцурш».

С. Гацаев. «Буйса хаза, буйса тийна», «БIаьсте кхечи», «ХIай, йоI, делхьа, собарде».

Н. Музаев. «Селима дуйцу».

С. Курумова «Жарманан некъ».

М. Мусаев «Таймин Бийболат» (роман йукъара кийсакаш).

Р. Супаев. «Вайнехан халкъан илlesh», «Буйса йу беттасе».

Х. Талхадов. «Шийла дарц цIевзинчохь», «Сан ненан маттахь ас язйо».

Ш. Окуев «Лайн тIехь цIен зезагаш» (роман йукъара кийсакаш).

М.-С. Гадаев «Даймехкан лобмашка», «ДоттагIашка».

И. Эльсанов «КIайн коч».

М. Ахмадов «Дечиган тайнигаш».

М. Бексултанов «Сан вешин тIехьийза йоI».

Б. Гайтукаева «Зама», «Хьан цIийнах йара-кха со, Нохчийчоь, хьан цIийнах йара».

М. Айдамирова. «Лаьмнийн хIайкал» (кийсак).

А. Ахматукаев «Машаран хIайкалш» (Айдамирова Машаран «Лаьмнийн хIайкал» романах лаьцначу статья кийсак).

Кхечу къаьмнийн литература

М.Ю. Лермонтов «Валерик» (кийсак).

«НЕНАН (НОХЧИЙН) МЕТТАН ЛИТЕРАТУРА» ДЕШАРАН ПРЕДМЕТ КАРАЙЕРЗОРАН КХОЧУШДАН ЛОРУ ЖАМІАШ

Коьртачу школахь «Ненан (нохчийн) меттан литература» дешаран предмет Iамор хьажийна ду дешархой роIера личностни а, метапредметни а, предметни жамIашка кхачарна.

ЛИЧНОСТНИ ЖАМІАШ

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программин личностни жамIаш коьртачу йукъарчу дешаран тIегIанехь

кхочушхуьлу дешаран а, кхетош-кхиоран а болх дешаран организацехь цхьаьна дIабахьарца. Болх дIабахьар кхочушдо Россин социокультурни а, синьобздангаллин а ламасталлин мехаллашца догIуш ма-хиллара. И мехаллаш йукъараллин бакъонаша къобалыйина тIе а эцна, цара аьтто бо шен дуьне довзар а, ша шен кхетош-кхиор а лакхадаккхарехь.

«Ненан (нохчийн) меттан литература» предметан белхан программа карайерзоран личностни жамIаш коьртачу йукъарчу дешаран тIегIанехь декхарийлахь ду дешархошна, дикачу мехаллах пайда а оьцуш, куьйгалла а хилла дIахIитта, шайн гIуллакхдарехь гулдина зераш шордан а, церан буха тIехь кхетош-кхиоран гIуллакхдаран хьежамаш кхолла а, цу йукъахь кху декъахь а:

- **гражданалла кхетош-кхиоран:**

гражданинан декхарш а, цуьнан бакъонаш а кхочушийн кийча хилар, бакъонаш а, машар а, кхечу адаман законан бакъонаш ларар; доьзалан, йукъарчу коьртачу дешаран программаш кхочушийчу дешаран организацин, меттигерчу йукъараллин, хьомсарчу мехкан, пачхьалкхан дахарехь жигара дакъалацар; цхьана а кепара эсктремизм, дискриминаци тIецацар; адаман дахарехь тайп-тайпана социале институташа дIалоцу меттигах кхеташ хилар; гражданинан коьртачу бакъонех, машарх, декхарх лаьцна хьежам хилар, социале нормаш а, личностни йукъаметтигаллин бакъонаш а йовзар; коррупцина дуьхьало йан кийча хилар; тайп-тайпана гIуллакхдар нахаца цхьана дан хууш хилар, дешархойн шаьш дечу урхаллахь дакъалаца кийча хилар, гуманитарни гIуллакхаллахь (волонтералла, нахана гIо дар,) дакъа лоцуш хилар а.

- **патриотийн кхетош-кхиоран:**

дуккха а къаьмнаш долчу йукъараллахь Россин гражданин хилар дозалла хетар, ненан мотт Iамор, Россин Федерацин а, шен къоман а, Россин къаьмнийн а истори, культура йовза лууш хилар, шен Даймехкан мехаллаш доккха хIума хеташ хилар: Iилманан, искусствон, спортан, технологин, тIеман а, белхан а хьуьнарш мехала хетар; Россин символаш, пачхьалкхан деза денош, исторически а, Iаламан тIаьхьалонаш, памятникаш, хьомечу пачхьалкхехь дехачу къаьмнийн ламасташ ларар. синьобздангаллин кхетош-кхиор: синмехаллаш харжа оьшучохь а, оьздангалла харжа эшар нисделлачу хьолехь а нийса харжам бар, шен леларан нийса мах хадо хаар а, нехан леларан мах хадо хаар а, харц леларшна резацахилар; личность индивидаца а, йукъараллица а маьрша, жобпалле хилар.

- **синьобздангаллин кхетош-кхиоран:**

искусствон башх-башха тайпанаш а, шен къоман а, кхечу къаьмнийн а ламасташна, кхоллараллина а битаме хилар, искусствон синхааме

тӀеӀаткъамах кхеташ хилар, исбаьхьа культура ладаме хетар, Даймехкан а, дуьненан искусствон мехаллех кхеташ хилар, этносийн культурин ламасташ а, халкъан кхолларалла а маӀне хетар, тайп-тайпанчу искусствوشкахь шен меттиг каро хьажар а.

- **физически кхетош-кхиоран, могашаллин культура а, синхаамийн хьал а кхиоран:**

дахаран мехаллех кхетар, шен могашалла ларйар, могашалла ларйеш дахар нисдар (пайде хӀума йаар, гигиена ларйар, садаӀаран а, белхан а хенан раж ларйар, спорте лелаш йа физкультура йеш хилар); вуон хӀуманаш лелор дитар (къаьркъа малар, наркотикаш лелор, тонка озар), иштта кхийолу дегӀан а, синан а могашалла талхош йолу хӀуманаш цалелор; кхерамазаллин бакьонаш ларйар, иштта интернет-машанашкахь а кхерамазаллин бакьонаш ларйар, стресс хила тарлун хьелашна марзвалар, хийцалучу социале а, хаамийн а, Ӏаламан а хьелашна а кийча хилар, иштта цу хьокъехь шен дахаран зерех пайда а оьцуш, кхин дӀа а шен Ӏалашонашка дӀаэхар;

шена а, кхечарна а бехк билла сиха цавалар;

шен синхаамаш шегяхь сацо хаар, кхечеран синхаамийн хьолах кхетар;

стаг Ӏалат волуш хуьлуш хилар хаар а, шен Ӏалаташ тӀелаца хаар, уьш нисдан деза хьажа везар.

- **къинхьегаме кхетош-кхиоран:**

хьалхахӀиттийна декъарш кхочушдан Ӏалашонца жигара дакъалацар (довзалехь, Ӏалин, кӀоштан йукъардешаран дешаран организацехь), йукъараллин а, технологически а Ӏуллакх а, болх а дӀаболо, дӀахӀотто хаар, тайп-тайпана Ӏуллакхаллин план хӀотто а, иза кхочушйан а Ӏамар, тайп-тайпана къинхьегаман корматаллаш Ӏамор, корматаллин йукъараллехь дӀатарвала, ваза.

- **экологин кхетош-кхиоран:**

йукъараллин а, Ӏаламан а, Ӏилманийн а хааршна тӀе а тевжаш, гонахьарчу Ӏаламан хьокъехь хьалхахӀуьтту хьесапаш кхочушдан, гонахьарчу Ӏаламан пайдехь хин долу Ӏуллакхаш дӀадахьа план хӀоттор, экологин культурин тӀегӀа лакхадаккхар, экологин кӀорггера проблемаш йовзар, уьш кхочушйан некъаш лахар, гонахьара Ӏалам бехдийр долу белхашна дуьхьал жигара дакъалацар, Ӏаламан, технологин, йукъараллин йукъарлехь зӀе латтош волу гражданинан маӀна довзар, экологин хьежамашна лерина Ӏуллакхаллехь жигара дакъалацар.

- **Ӏилманан мехаллех кхетам:**

вайзаманан Илманан системехь адам а, Иалам а, йукъаралла а кхиар толлучу хьежамашна тIе а тевжаш, адаман Иаламца а, йукъараллица а йолу зIенаш а, дуьне довзаран гIирс санна меттан а, йешаран а культура карайерзор, талламаш бар Иамар, талламийн зерийн ойла йар, талламаш ша а, коллективана а йукъахь дIабахьар.

Йукъараллин а, Иаламан а хийцалучу хьелашна дешархо марзварехь кхачойеш йолу личностни жамIаш:

Довшучара йукъараллин зераш карадерзор, шен хене хьаьжжана йукъараллехь леларан бакъонаш, норманаш, йукъараллин дахаран кепаш, тобанашкахь, йукъараллашкахь а, цу хьокъехь доьзалехь нийса леларан коьрта йукъараллин меттиг къасто хаар;

билгалдоцу хьелашкахь, кхечеран зерашна, хааршна виллина хиларца довшучаьргахь зIе латторан хьуьнар хилар;

билгалдоцу хьелашкахь, шен компетенци тIегIа лакхадаккхаран хьуьнар кхиор, ткъа иза кхочушдалур ду практически гIуллакхехула а, цуьнца цхьаьна кхечу адамашка а хьобжуш Иамар, церан керлачу хааршна тIекхиар;

васташ билгалдахар а, уьш вовшахьэр, керла хаарш карадерзор, цуьнца цхьаьна идейн, кхетамийн формулировка йан хаар, объектех, хиламех гипотезаш кхолла хууш хилар, шен хаарийн дефицитех кхетар, шен компетенцин тIегIа довзар, шен кхиаран план хIотто хаар;

коьртачу кхетамех, терминех, чIагIделлачу кхиаран концепци декъехь болчу кхетамех оьшург къасто хаар;

Иаламца, йукъараллин, экономикин йукъаметтиган анализ йар, и йукъаметтигаш къастор;

гонахьарчу Иаламан бечу тIеIаткъамна чот а йеш, Иалашонашна тIекхочуш а, декхарш кхочушдеш а, шен гIуллакхийн, белхийн мах хадо хаар;

дешархошкахь стрессийн ситуацешкахь боха ца боха Иамор, хуьлучу хийцамийн а, церан тIаьхьенех нийса мах хадо Иамор, стрессийн ситуацешна дуьхьало йан йезаш хилар, стрессийн ситуацин мах хадо хаар, йуьхьарлаьцна гIуллакхашна, хьелашка хьаьжжина, корректировка йан хаар, йуьхьарлаьцначу гIуллакхехь кхиамаш ца хилахь а, воха а ца вухуш, кийча хилар.

МЕТАПРЕДМЕТНИ ЖАМИАШ

Дешаран универсальни довзаран дараш карадерзор:

Коьрта маьIнийн дараш:

объектийн (хиламийн) билгалйолу билгалонаш Iорайахар а, къастор;

классификацин ладам боллу билгалонаш а билгалйаха, йечу анализан

жамI даран а, дустаран а. критерешна а бух бало;

хьалха хIиттийнчу декхаршка хьаьжжана, къастайечу факташкахь хила догIурш а, бIостанехь дерг а билгалдаккха, тергоне эцнарш гайтийта а, хила догIурш а, бIостанехь дерг а Iорадаккхаран критереш йало;

хьалхахIоттийнчу декхарна оьшучу хаамийн дефецитахь къастор;

хиламаш а, процессаш а Iаморехь бахьанин-талламан уьйраш къастор, дедуктивни а, индуктивни а ойланехь сецначарах пайда а оьцуш жамI дар, аналогия догIуш ойланехь сецначун жамI дар, вовшашца уьйр йолчарах гипотезийн формулировка йар;

дешаран шардаран кхочушдан шен лаамехь некъ лахар (масех вариант вовшах йустар, уггаре гIолехь йерг харжархьама).

Бухера талламан дараш:

довзаран талламан гIирс санна хаттарех пайдаэцар;

догIуш доллу хаттарш хIиттор, шен лаамехь лобхучу хаамашна жоп лахар;

шена хетачух лаьцна гипотезин формулировка йар, шен хетачун аргументаци йалор;

ша хIоттийнчу планаца талламаш бар, чолхе йоцу эксперимент дIайахьар, талламан объектан башхаллаш билгалйахар, объектийн йукъара бахьанин-талламан уьйраш къастор

Таллам барехь (экспериментехь) схьахиллачу хаамийн бакъхиларх пайдэцаран мах хадор;

дIабаьхьначу таллабийн хиллачу зерийн жамIийн ша формулировка йар, хиллачу жамIийн бакъхиларан мах хадоран гIирс бевзаш хилар;

процессаш, хиламаш, церан тIаьхьалонна хила тарлучу кхиаран прогноз йар, ишттачу а, царах терачу ситуацешкахь шен хетарг къасто, керлачу хьелашкахь а, контекстехь а церан кхиаран хетарг хьалха таттар;

Информацица болх бар:

хьалха хIиттийна дешаран декхарш а, тIейихкина критереш а кхочушйан хьостанашкара информаци, хаам лохуш тайп-тайпана некъех, гIирсех пайдаэца,

харжа, анализ йан, системизаци йан, башх-башха информацийн тайпанийн, гайтаран кепийн интерпретаци йан,

цхьаьна йогIу аргументаш лаха (цхьа верси, идей бакъйеш йа харцйеш), шен лаамехь информаци дIагайта йогIуш йоллу кеп харжа, чолхе йоцучу схемашца, диаграммашца, йа кхечу кепара графикаца кхочушдечу шардаран иллюстраци йан;

хьехархоша къастийнчу критерешца, йа шен лаамца формулировка йина информаци тешаме хилар къасто;

информаци эвсаре дагахь латто а, системизаци йан а.

Дешаран универсале, комуникативе дараи карадерзор:

Къамел дар: хетачух кхета а, хетачун формулировка йан, Іалашоне а, къамел даран хъелашка хъаъжжана, эмоцеш гайтар, шена хетарг барта аларца а, йозанан текташкахъ а дІагайта, къамел даран невербале гІирсаш бовза, социале билгалонийн маъІнех кхетар, Іотбаккхаме хъелаш кхуллу таронаш йовза, Іотбаккхамаш кІадбан, бартбан, кхечеран Іалашонех кхеташ хила, шеца къамел дечуьнца ларам хила, оздачу кепехъ шена нийса цахетачун формулировка йар, къамел дечу йукъана догІуш долу хаттарш хІиттор, шен лаамехъ къамел даран формат харжа, аудиторин башхалле хъаъжжана, къамелана презентаци йан, цуьнга хъаъжжана барта а, йозанан а текстийн гайтаран материал хІоттор.

Шен лаамехъ гІуллакх дІадахъар: билгтал йолу проблема кхочушйеш болх ша беш а, йа тобанна йукъахъ беш а гІолехъ долчух кхета а, пайдаэца а, хъалха хІоттийна Іалашо кхочушйарехъ тобанца кхочушйан йезаш хиларан бух бало, цхъаьна дечу гІуллакхан Іалашо тІеэца, и кхочушйан дараи тобанца билгалдаха, шайна йукъахъ болх дІасхъабекъа, бартбан, процесс а, жамІаш а дийцаре дан, масех адамна хетачун йукъара маъІна даккха, куьйгалла дан кийча хила, тІедилларш кхочушдан, муьтІахъ хила, цхъаьна бечу белхан дІахІоттаран план хІотто, цу балха йукъахъ хІораннан меттиг къасто, белхан Іалашонаш вовшашна йукъахъ, хІораннан тароне хъаъжжана, дІасхъайекъа, тобанан декъашхошца белхан Іалашонаш йийцаре йан, шен белхан дакъа кхочушдан, ша бинчу белхан мехалла къасто, белхан йуьхьца кхочушхилла долу жамІ дуста, белхан жобпалле дакъа схъаэца, тобанна хъалха жоп дала кийча хила.

Дешаран универсале, регулятиве дараи карадерзор:

Ша шен къепе хІоттор: дахаран а, дешаран а хъелашкахъ нислун проблемаш къасто, сацам тІелоцуш тайп-тайпана некъаш билгалбаха, шардар кхочушдан шен лаамехъ алгоритм харжа, дешаран шардар кхочушдан некъ харжа, ша кхийдайечу вариантшна аргуменгтацеш йало, Іамочу обьектех хиьначу керлачу хаарийн хъесап а деш, кхийдайечу алгоритмана корректировка йан, харжам бан, бинчу сацамна жобпалле хила.

Ша шен терго латтор: ша шена терго латторан некъаш карадерзо, ша шена мотиваци йан, хъолана богІуш боллу мах хадо, хъал хийца план кховдо, дешаран шардар кхочушдеш, халонийн контекст лара а, халонашна сема хила, хийцалучу хъелашка хъаъжжана, шен сацамна адапгаци йан, кхочушхиллачу (кхочуш ца хиллачу) жамІийн бахъанаш кхето хаа, хиллачу зерийн мах хадо, хиллачу хъолехъ пайде дерг къасто, керлачу хъелашка хъаъжжана, гІуллакхаллин йукъа коррективаш йало, гІалаташ къасто, Іалашонан а, хъолан а жамІца богІу мах хадо.

Эмоциале интелект: шен а, кхечеран а эмоцеш къасто а, йийца а, царна урхалла дан, эмоцеш билгалйаха, эмоцеш хиларан бахъанин анализ йан, ша кхечу стеган метта хІотто, кхечун бахъанех, Іалашонах кхета, эмоцеш гайтаран некъан урхалла дан.

Шех а, кхечарах а кхетар: кхечу стагах кхета, цуьнан хетачун ойла йан, гІалат вала / йала шен бакъо хила, изза бакъо кхечун йуйла хаа, ша долу хІума тергонехъ латто йиш йоций хаа.

ПРЕДМЕТАН ЖАМІАШ

«Ненан меттан (нохчийн) литература» дешаран предметехула йолчу герггарчу белхан программа карайерзоран предметан жамІаша гайта деза:

1) кхин дІа шен кхиарехъ ненан меттан литература йешаран а, Іаморан а ладамаллех кхетар; хІокху дуьнен чохъ ша вовзаран а, дуьнедовзаран а гІирс санна систематически йешар оьшуш хиларан хъашташ кхоллар, адаман а, йукъараллин а йукъаметтиг тайар, массо а агІор диалог йар;

2) ненан меттан литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхъа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар;

3) культурин самоидентификаци латтор, шен къоман культурин тоьлла говзарш Іаморан буха тІехъ ненан мотт Іаморан коммуникативни-эстетикин таронех кхетар;

4) шен хетарг аргументашца дІаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахъ йозанца а, оьздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахъ, хІуманан хъесап доккхуш, къамел дан Іамор, йешнарг йийцаре йечохъ дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хІоттор;

5) тайп-тайпана этнокультурин ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Іамо кхиор;

6) Іилманан а, гІуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Іамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехъ гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар;

ЖамІ: доьшуш верг кхета йешаран маьІналлех а, ладамаллех а, йешарна а марзло, тайп-тайпана говзарш йешаран зедалар хуьлу.

Нохчийн литература халкъан къоман-культурин коьрта мехаллех цхъа мехалла хиларх, дахар довзаран ша-тайпа некъ хиларх кхетар

ЖамІ: добшуш верг кхеташ хуьлу нохчийн литературехь къаьста нохчийн къоман менталитет, цуьнан истори, дуьненах кхетар, литературо адаман дахаран оьшу коьрта маьІнаш довзуйтий а.

Нохчийн фольклоран а, кхечу халкъийн фольклоран а, XX бІешаран нохчийн йаздархойн, XXI бІешаран йуьххьерчу йаздархойн литературин а, Россин халкъийн литературин а Іамийнчу говзарийн коьртачу проблемах кхетар, литературин вастех кхетар, эстетически хьежам кхоллар, литературин исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гІирсаш бевзаш хилар, оьздангаллехь ша къастор, Россин халкъан культурин говзарийн а, нохчийн халкъан культурин а, дуьненан кхечу къаьмнийн, дуьненан культурин а говзарш Іаморехь нохчийн меттан таронаш кІезиг цахиларх кхетар а.

ЖамІ: адамийн йукъара проблемаш йовзарехь зедалар хуьлу добшуш волчунна, нохчийн литературин меттан таронех пайдаоьцуш, и проблемаш йийца а Іема.

Литературин говзаршна анализ йан хаар, уьш муьлхачу жанрийн тайпанех йу къасто хаар, литературин говзаран теманах а, идейх а, гІиллакхе пафосах кхета а, кхолла а, турпалхойн амалш билгалйаха, цхьана йа масех говзарийн турпалш вовшашца дуьхьалхІотто, тексташна йукъара цитатех а, нохчийн меттан суртхІотторан гІирсех а пайдаоьцуш, прозийн говзарийн йа церан дакъош схьадийца хаар, ладоьгІначу а, йешначу а текстех лаьцначу хаттаршна жоп далар, тайп-тайпанчу аларийн барта монолог йан, диалог дІайахьа, нохчийн литературин шена хета мах хадор, шен хетарг аргументашца дІаала а, говзачу дашца барта а, тайп-тайпанчу жанрашкахь йозанца а, оьздангаллех вуьззина квалифицированни дешархо кхиор, цуьнгахь, хІуманан хьесап доккхуш, къамел дан Іамор, йешнарг йийцаре йечохь дакъалацар, шен йешаран мукъачу хенан план хІоттор;

ЖамІ: добшуш волчунна карадоьрзу литературин говзарийн анализ йар а, интерпретаци йар а, къамелаца и дІахІотто а, шена хетачунна аргументаци йан а, шениг чекхдаккха хаа а, ша йеша леринчу литературин го къасто а.

Тайп-тайпана этнокультури ламасташ гойтуьйту литературин исбаьхьаллин говзарех кхетар Іамо кхиор; литературин говзарийн эпохаца йолу зІенех кхетар, цо шена чукъуйлу оьздангаллин мехаллаш билгалйахар, нохчийн а, оьрсийн а литературин, культури синьоьздангаллин мехаллашна тІаьхьа вазар/йазар а, Іамийнчу литературин говзаршна шениг (цкъацкъа) интерпретаци йар.

ЖамІ: добшуш верг Іема нохчийн литературин а, нохчийн матте гочийнчу а говзарех кхета.

Тайп-тайпана литературин жанрийн говзарш барта схьайийцарх кхетар а, Іамийнчу говзарийн тематикица йоьзна сочиненеш а, изложенеш а йазйар,

кхоллараллин цѣран белхаш а йаздар а, литературин а, культурин а теманашна рефераташ йазйар, говзаршкахь сюжетан элементаш, композици, исбаьхьаллин васташ кхуллуш долчу меттан гайтаран гѣирсаш къастор а, говзаран идейн-исбаьхьаллин чулацам белларехь долчу цѣран маѣнх кхетар (филологин агѣонхьара анализ йаран элементаш), литературин говзаран анализ йарехь литературоведчески терминологи йевзаш хилар, авторан позицех кхетар, Гилманан а, Гѣуллакхан а, публицистикин а литературех исбаьхьаллин литературин башхаллаш къасто Гамар, йешначун критически мах хадо а, анализ а говзалла кхоллар, литературин говзарехь гайтина дахаран исбаьхьаллин дуьненах кхетар.

ЖамІ: доьшуш волчо карадерзадо, маѣна а доккхуш, диканиг къастош, йешар, текстах кхета, кхечу тайпанийн текстех къасто Гема, интеллектуальни ойла йарца йешаран хьокьехь хиллачу дуьххьарлера синхаамашка йухахьажар.

Классийн предметийн жамІаш

5 класс:

- Россин кхидолчу къаьмнийн культу reshца йолчу диалоган контекстехь нохчийн къоман оздангаллин мах хадо таро лун нохчийн халкъан а, литературин а туьйранийн, кичанийн проблематика билгалйаккхар, говзаршкахь Даймахках а, Галамах а лаьцна чукъуьйлу ойланехь нохчийн къоман культурин а, оздангаллин а коьртачу мехаллех кхетар.

- Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн фольклоран а, литературин а, культурин а хазнех йуьхьанцара сингар хилар, говзаршкахь доьзалийн мехаллашкахь къаьстачу нохчийн халкъан ламастех кхетам хилар;

- нохчийн халкъан амалх а, нохчийн меттан а, къамелан а башхаллех йуьхьанцара кхетам хилар;

- Гѣехьажадечу хаттарийн буха Гѣехь фольклоран а, литературин а текстан маѣннин анализ йан хаарш хила; хьехархочун куьйгаллица хаттаршна жобпаш лучу форматехь историко-культурин коментареш а, шен тексташ а кхолла, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхІитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Гамар.

- проектни-талламан Гѣуллакхаллин хьокьехь йуьхьанцара сингар хила, цуьнан жамІаш и дІадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болха бан хаарш хила а.

6 класс:

- Кхидолчу тайп-тайпана къаьмнийн турпалаллин эпосца йолчу диалоган контекстехь нохчийн къоман озьдангаллин мах хадо таро лун нохчийн иллин (эпически эшарийн), наьрт-аьрстхойн дийцарийн, туьйранийн а, нохчийн литературин проблематика билгалйаккхар, тематикин а, проблематикин а, вастийн а тIегIанехь царна йуккъехь зIе таса;

- Даймехкан Iаламах а, Даймахках а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культурин а, озьдангаллин а мехаллаш йовзар;

- Даймахках а, нохчийн добзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.

- нохчийн къоман амалх, «йахь», «сий», «Даймохк безар», «баккхийнаш ларар», царах терра долу нохчийн къоман гIиллакх-озьдангаллин координатех долу кхийолчу мехаллах а, нохчийн меттан а, ненан меттан къамелан хазнех йуьхьанцара кхетам хила,

- тIехьажадечу хаттарийн йа кховдайечу плана буха тIехь фольклоран а, литературин а текстан маьIнин анализ йан хаарш хила, хаттаршна жобпаш лучу форматехь историко-культурийн комментареш а, шен тексташ а кхолла, поэтически текстан анализ йан а, турпалхочун амал къасто а, хьехархочун куьйгаллица, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхIитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа Iама.

- проектни-талламан гIуллакхалла дIадахьа йуьхьанцара говзалла хила, цуьнан жамIаш дIадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанащца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

7 класс:

- нохчийн халкъан эшарийн (исторически, лирически) проблематика билгалйаккха, ша-тайпана башхаллах кхета, нохчийн халкъан озьдангаллин мах хадорехь нохчийн литературин фольклоран сюжетах а, мукьамаш билгалбаха,

Даймехкан Iаламах а, Даймахках а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культурин а, озьдангаллин а мехаллаш йовзар;

- Даймахках а, нохчийн добзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурийн контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.

- нохчийн къоман амалх а Даймохк ларбарх лаьцна йолчу говзаршкахь нохчийн патриотизман бухах а, доьналлах а, баккхийчеран проблемех а, нохчийн меттан а шатайпаналлах кхетам хила;

- кховдайечу плана буха тIехь фольклоран а, литературин а текстан маьIнин анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йешархочунна,

вайзаманхочунна авторо беш кхайкхам санна лара, турпалхойн васташ дустаран форматехь историко-культурин комментареш а, шен тексташ а кхолла, проблемин хаттаршна жобпаш дала, хьехархочун куьйгаллица исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа лама.

- проектни-талламан гуллакхалла дадахьа хаа, цуьнан жамлаш дадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

8 класс:

- нохчийн халкъан оздангаллин мах хадо таро лун тайп-тайпана жанрийн говзарийн проблематика а, оздангаллин ша тайпа башхалла билгалйаккха, Даймехкан лаламах а, Даймахках а лаьцначу говзаршкахь нохчийн къоман синкхетаман коьрта культурин а, оздангаллин а мехаллаш йовзар;

- Даймахках а, нохчийн доьзалх а лаьцначу говзаршкахь Россин къаьмнийн культурин контексташкахь нохчийн литературин меттиг къасто хууш хила.

- нохчийн къоман амалх кхетам хила, нохчичо къоман синкхетам ларбеш хиларх а, кхиаран мур хала хиларх а, нохчийн поэзин маттах а кхетам хила;

- фольклоран а, литературин а текстан оздангаллин анализ йан хаарш хила, исбаьхьаллин текст йешархочунна вайзаманхочунна авторо беш кхайкхам санна лара, йаьржина историко-культурин комментареш а, эпизодан анализ йаран форматехь шен тексташ а кхолла, проблемин хаттаршна жобпаш дала, исбаьхьаллин искусствон говзарш кхечу искусствон говзаршна дуьхьалхитто а, шен пайдехь хин йолу говзарш харжа лама.

- проектни-талламан гуллакхалла дадахьа хаа, цуьнан жамлаш дадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанашца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

9 класс:

- проблематика къасто а, нохчин къоман оздангаллин идеалех болу кхетам кхиорхьама тайп-тайпана жанрийн а, муьрийн а говзарийн эстетически шатайпаналлах кхета, исбаьхьаллин дешан материала тлехь нохчийн къоман синкхетаман коьртачу культурин а, оздангаллин а маьлнех кхета;

- Россин къаьмнийн культурин контекстехь нохчийн литературин а, культурин а синьоздангаллин а, культурин-оздангаллин а мехаллах кхеташ

хила;

- исбаъхъаллин говзаран кепан а, чулацаман цхъаалла оила йеш тІеэцар, шен йешархочун ассоциацийн тІегІа дІахІоттор, исбаъхъаллин текстан эстетически анализ йан хаарш хила, исбаъхъаллин текст йаържина историко-культурин комментареш а, тайп-тайпанчу форматехъ йаран форматехъ шен тексташ а кхолла, исбаъхъаллин искусствон говзарш дуьхъалХитто а, ша а шен цІахъ йеша говзарийн гуо кхолла а, исбаъхъаллин литература йешаран перспективе йолу Іалашо къасто а;

- проектни-талламан гІуллакхалла кхочушдан, цуьнан жамІаш дІадовзийта а, тайп-тайпана информацийн хьостанащца болха бан коьрта хаарш хила а, царна презентаци йан говзалла хила а.

9 классан арахецархочунна хаьа:

1. Говзаран тема а, коьрта оила а, коьрта Іоттабаккхам а къасто (5-6 классаш);

2. Сюжет йухайийца, фабула йаккха, йухайийцаран тайп-тайпана гІирсех пайдаэца а (5-6 классаш), композицин башхаллаш билгалйаха а(6-7 классаш);

3. Персонажаш-турпалхойн амалийн сурт хІотто, церан дустаран башхаллаш йало (5-6 классаш), персонажийн система мах хадо (6-7 классаш);

4. Йаздархочун кхоллараллин амалца богІу коьрта гайтаран-исбаъхъаллин гІирсаш лаха, церан исбаъхъаллин функцеш билгалйаха (6-7 классаш), йаздархочун меттан а, хотІан а башхаллаш къасто (8-9 классаш);

5. Исбаъхъаллин говзаран жанрийн, тайпанийн специфика билгалйаккха (7-9 классаш);

6. Говзарийн оьздангаллин-философин а, йукъараллин-исторически а, эстетически а проблематикех гар кхето (8-9 классаш);

7. Говзаршкахъ исбаъхъаллин элемента къасто а, царна йукъара уьйр гучайаккха а (5-7 классаш); тайп-тайпана жанрийн литературин говзарийн анализ йан (8-9 классаш);

8. Турпалхошца а, хиламашца а йолу авторан йукъаметтиг билгалйаккха (хІора классехъ шен тІегІане хьаьжжана);

9. Коьртачу теоретикин-литературин терминех а, кхетамех а пайдаэца (хІора классехъ – оцу классехъ Іамийнчу терминех пайдаэца хаар);

10. Исбаъхъаллин говзаре йолу шен йукъаметтиг дІахаййта; шена хетачун аргументаци йан (хІора классехъ – шен тІегІане хьаьжжана);

11. ХІиттийнчу хаттаршна шуьйра барта йа йозанан жоп дала (хІора классехъ - шен тІегІане хьаьжжана), дешаран дискуссеш дІайахьа (7-9 классаш);

12. Сочинени, эссе, хьалхе кхайкхийнчу литературин йа публицистичин темина леринчу проектана материал лаха, карийна информацех пайдаэца (хЮра классехь – шен тIегIане хьабжжана);

13. Исбаьхьаллин литературин говзарш исбаьхьа йеша, говзаре йолу шен йукъаметтиг а дIа а гойтуш (5-9 классаш);

14. Дешаран хаамийн хьабрмехь оьшург лаха хаа (7-8 классаш) энциклопедешца, дошамашца, справочникашца, леринчу литературица болх бан (8-9 классаш), библиотекин каталогех, библиографически гойтургех, Интернет лахаран системех пайдаэца (хЮра классехь – шен тIегIане хьабжжина).

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ТЕМАТИКИН ПЛАНИРОВАНИ

5 КЛАСС (68 сахьт)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѳераш	Сахьтийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Деъан сахьташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла				
1.1.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша» «Тамашийна олхазар». «Кхо ваша а, саьрмик». «Дьоьшуш хилла кӀант. «Барзо Іахарца мохк кьовсар». Малые жанры фольклора: пословицы, загадки. Фольклоран кегий жанраш: кицанаш, хІетал-металш. Нохчийн халкъан туьйранаш. Туьйранаш кхаа тобане декъар: Іер-дахаран, тамашийна, дийнатех лаьцна туьйранаш. Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша». Тамашийнчу туьйранийн элементаш. Іер-дахаран темица догІу туьйра «Тамашена олхазар». Туьйранан йукъараллин мукъамаш. Миска нах а, элан тайпанан нах а дуьхь-дуьхьалхІиттор. «Борз а, Іахар а» - дийнатех лаьцна туьйра. ХІокху тайпана туьйранашкахь персонажаш йукъахь цІейаххана персонаж цхьогал хуьлу.Цхьогал нохчийн туьйранашкахь шина агІор гойту. Цхьадолчу туьйранашкахь иза мекара, хІиллане эхка, аьшпанча, хьесталург санна гахь а, ткъа кхечу туьйранашкахь - иза хьекъале, хІуманна кархдолуш тІах-аьлла дийнат ду. Ча а, Борз а, мелхо, - сонта, Іовдал, кІиллу ду. Дукхахьболахь, уьш цхьам-цхьамма Іехийна, кхерийна уьдуш йа дойъуш нисло. Лом а, ЦІоькьалом а туьйранашкахь уггаре нуьцкъала дийнаташ санна гойту, цѳеран вастехь къаьста кьиза Іазапхо. Цара олалла до массо а дийнаташна тІехь.	11	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Дийнатех лаьцначу туьйранашкахь аллеори йалорца гойту адамийн кхачамбацарш. Цу меттигашкахь дийнатийн леларех пайдаьцу адамийн амалшкахь долу анташ, сиркхонаш йорайохуш. Иштта йолчу говзаршкахь коьрта долчу декъана, юмор, ирони хуьлу. Литературин теори: фольклор, фантастикин элементаш, туьйранийн поэтика (терминаш ца йалош), туьйра жанр санна, туьйранийн тайпанаш, туьйранийн композици, дустарш, йухааларш, дIадолор, чаккхе, туьйранийн кульминаци, гипербола, эпитет, туьйранийн варианталла.				
Дерриг:		11	0	1	
Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш					
2.1.	Литературин туьйранаш: Саидов Б. «Майра кIант Сулима» (дацдина). Хьанал кьинхьегам а, дикалла а, адамийн дахарехь оцу кхетамийн маьIна, хьолахойн саьхьаралла а, мекаралла а йемалйар. Туьйранехь йолчу догдикалла а, кьинхетам а, оздангалла а хастор. Мусаев М.«ЦIен маьхьси» Хьекьал мекараллел а, сонталлел а лакхара хилар тIечIагIдар. Нахана даьккхинчу оьрна чу ша вужу. Цунах терра долчу оьрсийн туьйранца уьйр. Туьйранехь йолу юмор. Гацаев С. «Чкьоьрдиг» (дацдина). Халкъан васта буха тIехь кхоьллина туьйра. Чкьоьрдигаца жоьра-бабин кьийсам -дахар дуьхьа кьийсам. Жоьра-бабин тIехь баьккхина толам а, шена тIехь баьккхинарг а. Исмаилов А. «Бирдолаг». Туьйранан философин маьIна. Туьйранехь цакхооран а, тешаме хиларан а тема. Туьйранан цхьайолчу персонажийн шех бIобулуш хиларан амал йемалйар. Сен ницкъ, майралла, догдикалла, оздангалла, цхьогаллан хIилла, бирдолагийн шалхалла. Дикано вуо эшор. Литературин теори: Литературин туьйра. Халкъан туьйранах литературин туьйра къастар, фантастикин элементаш, гипербола, эпитет, туьйранийн варианталла, диалог, монолог, туьйранашкахь йолу оздангаллин кепаш	9	0	1	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	XX бIешаран литература: Бадиев С. «Зайнди» (дийцар). Дийцарехь болу оздангаллин кхетамаш, дийцаран сюжет а, вастийн система а. Мамакаев М. «Баппа» (дийцар).	33	1	2	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

Литературин теори: дийцаран жанр, сюжет, васт. Лаха-Невре I. Мамакаевн музей чу виртуальни экскурси йар. Мамакаев I. «Садаържаш» (стихотворени). Сахилар гайтарехь йаздархочун говзалла. Сулаев М. «Ламанан хи» / « (стихотворени). Йаздархочун биографи. Жимачу а, боккхачу а Даймахке безам кхиор. Гайсултанов I. «Кегий йийсарш» («Александр Чеченский» цIе йолчу повеста йукъара кийсак). ТIеман шерийн трагеди. Нохчийн къоман исторически дIадахнарг. Сулейманов А. «Борз йу угIуш» / (стихотворени). Олхазаран-КIотара Сулейманов Ахьмадан музей чу виртуальни экскурси йар. Шегахь нехан гIуллакхе хьажаран гIиллакх а, догдикалла кхиор. Саракаев Х. «Баьпкан чкъуьйриг» / (дийцар). Йалтийн тIалам бан безаран ойла тIечIагIйар. Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре». «Лаьттан дай» цIе йолчу гулар йукъара). Даймахке а, Iаламе а безам кхиор. Поэтан исбаьхьаллин говзалла. Литературин теори: пейзаж, эпитет, аллитераци (гайтар кхиор). Ахмадов I. «Къонахалла» / (дийцар). Кхиазхочун амал дIахIоттар, ша шена тIехь толам. Арсанукаев Ш. «Баьпкан йуьхк» / « (стихотворени). Вовшашца кьинхетаме хиларе кхайкхам, Iаламо лучунна а, адаман кьинхьегамна а тIалам бар, Кагерманов Д. «ДоттагIалла» / (дийцар). Бераллехь дуьйна кхетош-кхиор оьшуш хилар. Сатуев Хь. «Лаьмнийн къоналла» (стихотворени). Iалам поэтан кхетамехь а, исбаьхьаллин гайтарехь а. Махмаев Ж. «Буьйсанан гIулчаш» / (дийцар). Беран синдуьне. Кхиазхочун кхиарехь драматически момент а, мах боцу зедалар а. Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар). Диц ца лун шераш. Махкахдахаран сингаттаме суьрташ. Беран чохьарчу дуьненан гайтаран говзалла. Дикаев М. «БIаьстенан аматаш (стихотворени). Iаламан хазалла. Исбаьхьалла. Эстетика а, этика а (Iалам а, кьинхьегам а хастор). Литературин теори: дустар, эпитеташ, метафораш, пейзаж.				
--	--	--	--	--

	Ахмадов М. «Ушурма волчоҳъ, хьошалгӀахъ» (дийцар). Шайх Мансуран йуьхьшано нохчийн исторехъ дӀалоцу меттиг Турпалхочун синьӀоздангаллин амат. Къинхетаман а, доглазаран а тема тӀамна а, машарна а дуьхьалхӀоттор. Берий Ӏомарехула историн хиламаш йухаметтахӀоттор. Говзаран самукъане дӀадолор.				
2.3	XXI бӀешаран литература: Рашидов Ш. Стихотворени «Нана-Нохчийчоь». ТӀом дӀабаьллачул тӀаьхьа Нохчийчоь меттахӀоттор. ГӀаланаш, йарташ йухаметтахӀоттор. Республикин бахархойн сирла йахьаш. Текхуьу чкъор шен къоман синмехаллашна марздар. Стихотворенин ритм синъайьаме хьал гайтаран гӀирс санна. Бексултанов М. «Цакхетта хестор» (дийцар). Ӏаламан дуьне тӀалам беш йукъаметтиг латторан хьашт. Хатуев Ӏ.-Хь. «Нохчийн мотт»/ (стихотворени). Адаман дахарехъ ненан меттан дешан, ненан меттан къамелан хазалла. Хандешан кепийн шорталла. Ритмикин а, рифмин а башхалла. Литературин теори: ритм, рифма. Мусаев С.М. «Хьайбанан чам»/ (дийцар). Депортацехъ нохчийн доьзалан халачу дахарх лаьцна дийцар. Бер доккха хилар. Берийн журнал «Стелад»: журналан специфика, жанраш, рубрика, тексташца болх бар.	7	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn- tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		49	2	3	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	М. Лермонтов «Кавказ» (гочийнарг Сулаев М.)	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn- tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	
Дакъа 8. ЖамӀдаран таллар					
8.1	Сочинени	2	0	2	

8.2	Проект	2	2	0	
8.3	Контролни болх /Тестировани/	1	2	0	
8.4	Шеран стандартизиованни контролни болх	1	0	0	
Дерриг:		6	2	4	
Программица сахътийн барам		68			

6 КЛАСС (68 сахът)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѐраш	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахъташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла				
1.1.	«Нарт-орстхойн паччахъ Наураз» / «Ницкъ болу Солса», «Гермачигара наърташ», «Наърт-аърстхой кхерор». Исторехъ баъхначу наха лелийнчу гуллакхех, историн хиламех лаьцна дийцарш. Турпала меттигех лаьцна дийцарш (йурт, лам, дукъ). Наърт-аърстхойх лаьцна дийцарш. Халкъо наърт-аърстхойшца латтийна кыйсам. Латта къуьйсуш къоман векалша наърт-аърстхойшца латтийна психологически а, хьекъале а кыйсам.	7		1	https://desharkho.ru http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Литературин теори: наъртийн эпос, гипербола, дустар, синедерзор, йухааларш.				
Дерриг:		7		1	
Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш					
2.1.	Гайсултанов И. «Нийса кхиэл», «Барзо амалш ца хуьйцу» (басня). Йукъараллин проблематика. Бакъдерг – лекха ду харцдолчул. ДогцIеначу белхахочун хьекъал а, кхетам а. Сатуев Хь. «Ломмий, цхьогаллий» / (басня). Баснийн дидактикин хъажам. Баснешкахь адаман синсакхталлаш Йорайахар. И. Гайсултановн, Х. Сатуевн, И. Крыловн. баснийн цхьатералла а, белла а. Баснийн сюжет. Мораль. Аллегори. Литературин теори: баснин жанр,аллегори, мораль. Баснин персонажаш.	4		1	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	Ошаев Х. «Чайра» (дийцар).Шен Даймахках, ден кхерчах къастийнчу турпалхочун безам. Литературин теори: литературин турпалхо. Мамакаев И. «Дагалецамаш». Поэтан Iаламе болу безам. ЙогIур йолчу хазачу заманах лаьцна ойланаш, синхаамаш. Литературин теори: поэмин жанр, автобиографин говзар. Сулаев М.«КIанте» (стихотворени). Къоман Iадаташна тешаме хила. Сий, собар, дош лардар кхиор.	7			https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.3	Сайдуллаев Х. «Ненан бIаьрхиш» / (поэма). Даймохк ларбар – стеган деза декхар. Сийн а, оьшучун а проблема йеллар. КIентан а, ненан а доьналла. Эдилов Х. «Ненан безам» (стихотворени). Дахаре, Iаламе, нене болу поэтан безам. Саракаев Хь. «Ирсе бIаьрхиш» (дийцар). Ненан безаман ницкъ сийлахь хилар тIечIагIдар. Довзалехь йолу йукъаметтигаш.	8	1		https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.4	Джунаидов А. «Белхи». (дийцар). Дийцарехь йаздина гойту цIа деш а, йалта гулдеш а иштта кхин дIа долчу гIуллакхашкахь белхи баран ламастан маьIна. Къинхьегаман а, вовшийн гIо даран а тема. Оьздангаллин категореш: догдикалла, къинхетам. ТIаьхьенийн уьйр. Литературин теори: Турпалхойн къамел даран башхалла. Сюжет (йуьхьанцара	5		1	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	гайтар). Айдамиров А. «Вина мохк» Меската Айдамиров Абузаран цИйнан музей чу виртуальни экскурси йар. Шен Даймахках воккхаверан синхаам кхиор. Даймохк дарба хиларх тешар а, ирс а, Даймохк а цхьаьнадозуш ду. Литературин теори:: эпитет, метафора, инверси.				
2.5	Ахматова Р. «Ма хала ду цунах кхета» (стихотворени). Іаламах самукьадалар. Шен дай баьхначу латтах воккхаверан синхаам кхиор. Арсанукаев Ш. «Мохкбегор» «(стихотворени). Шен махкахь бохам хиллачарна лирически турпалхо гІоьнна ван кийча хилар.	5			https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.6	Окуев Ш. «БІаьсте» (стихотворени). Даймехкан суьрташ. Даймахкаца боьзна поэтан синхаамаш. Литературин теори:: синедерзор, инверси. Кибиев М. «Меттан сий» (стихотворени). Ненан меттан маьІна. Меттан ницкъ а, сий а. Ненан маттах воккхавер кхиор. Дикаев М. «Сан бахам». (стихотворени). Дахаран маьІнех а, оздангаллин мехаллех а, йуьхьшен синьоздангаллин дІахІоттамехь поэзин а, лиро-эпически эшарийн иллин а маьІнех а йолу поэтан ойланаш. Литературин теори:: метафора, исбаьхьа гайтаран гІирсаш.	7			https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.7	Рашидов Ш. «Ломара цІе» (стихотворени). Дайн доттагІаллина а, ламасташна а тешаме хилар. Харжам баран бакьо. Мамакаев Э. «ХІорд» (стихотворени). Стихотворенин философин маьІна. Дахаран маьІнех лаьцна лирически турпалхочун ойланаш а, синхаамаш. А. Пушкинан а «К морю» стихотвореница Э. Мамакаевн стихотворени йустар. Махмаев Ж. «Іаьржачу баьпкан йуьхк». Дакаев С. «Тамех ловзар» (стихотворени) Берийн ловзаран кепехь а тІом цабезар. Машаре кхайкхар.	6		1	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.8	Бексултанов М. «Некьлацар» / (дийцар). Текхууьчу чкьуро ламасташ дІатасар. Баккхийчеран а, кьоначеран синьэкамалла. Кьоман ламасташ лардарх а, лелорх а лаьцна кьамел. Ахмадов М. «Телефон» (дийцар). Жимачу турпалхочун дахар а, дуьне а,	5			https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	доттагІчун гІо дан кийча хилар. Берийн а, баккхийчеран а йукъаметтигаллин проблема.				
2.9	Мусаев С. «Даймахке боьду некъ». (дийцар). Даймехкан тема. Сахьийзар. Генарчу махкахь а шен орамаш бицбала йиш цахилар. Нехан мохк берийн баьргашца. Деден а, ден а дийцарийн гІоьнца ширачу замане экскурс йар, тІекхуьучу чкъуран баккхийчаьрца йолу уьйр. Адамийн йукъара а, къаьмнийн а мехаллаш. Тайп-тайпана къаьмнийн ламасташ дустар. Культурин диалог. Курумова С. «Шовданехь». (дийцар). Халонаш эшор. Амалан кьарцайалар, доьналла кхиор. КІентан а, жІалин а йукъахь долу доттагІалла, тешам.	6	1		https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		53	2	3	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	Важа Пшавела. «Хьозалдиг». / (дийцар).	2			https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	
Дакъа 8. ЖамІдаран таллар					
8.1	Сочинени	2		2	
8.2	Проект	2	2		
8.3	Контрольни болх /Тестиrowани/	1	2		
8.4	Шеран стандартизировани контрольни болх	1			
Дерриг:		6	3	4	
Программица сахьтийн барам					

7 КЛАСС (68 сахът)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѣраш	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахъташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла				
1.1.	«Дади-йурт». «Нохчийн шира илии». «Сай» (халкъан илии). Турпала йурт ларйарх а, халкъан бѣахойх лаьцна турпалаллин илии. Гѣарабевлла бевзачу илииалархоша олу илиига ладогӀар. Исторически факташ йустар. Эшаран коьрта мукъам гучабаккхар. Паччахъан заманера халачу а, сингаттамечу а дахарх лаьцна лирически эшарш. Литературин теори: исторически эшар, лирически эшар, синедерзор.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		4	0	0	
	Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш				
2.1.	Мамакаев «Даймехкан косташ» (стихотворени). Тѣкхуьучу тѣахъенна весет. Тѣхъа-Мартана М. Мамакаевн цѣийнан музей чу виртуальни экскурси йар.	3	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	Саидов Б. «Вина йурт» «Деган аз» / (стихотворени). Б. Саидовн поьзехъ граждански мукъамаш. Даймахкана сатийсаран мукъамаш	6	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-

	Дакховдор. Ошаев Х. «Иччархо Абухъаъжа Идрисов» / (очерк). Сийлахъ Даймехкан тIеман турпалхочун дагалецамаш а, бIаьхаллин хъуьнарш а.				tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.3	Мамакаев I. «Берзан бекхам» / (стихотворени). Нана-берзан сахъийзар а, адамийн къизаллина бекхам бар а.	2	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Сулейманов А.. «Шуьнехъ дош» / (стихотворени). Стихотворенехъ ойла айъаран мукъамаш. Нехан дуьхъа шен са дIадала кийча волчу лирически турпалхочун васт. Стихотворенин аллегорически маъIна. Литературин теори: тропаш, олицетворени, аллеори, метафора.	4	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Гайсултанов У. «Болат-гIала йожар» / (дацдина). Ширачу заманахъ ламанхойн луьра дахар гайтар. Зуламхошца а, мохкдIалецархошца а халкъо латтийна къийсам. Историн уьйр. Литературин теори: историн повестан жанр.	5	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Айдамиров А. «МухIажарш» («Йеха буйсанаш» романа йукъара кийсак). «МухIажарш» кийсакан йешар а, йийцаре йар а. Нохчийн литературехъ Даймехкан тема. Даймохк дарбане хиларан тешам. Паччахъан Iедалан мекаралла, Iехийнчу мухIажаршкахъ болу къаьхъа бала. Меската А. Айдамировн цIийнан музей чу виртуальни экскурси йар. Теория литературы: литературин турпалхо а, символ а.	5	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Арсанукаев Ш. «Иманах дузийта дегнаш». Дог цIандаран некъа воккху/йоккху доIанан синан ницкъ. ТIамо беринчу махке сатийсар гайтар. Кибиев М. «Дош» (стихотворени); «Зов» (басня). Дашана гимн. Дешан маъIна: дашца сийсазвало/сийсазйало, дашца вазвало/йазйало. Баснин мораль. ХIиллано эшийна моттаргIа.	4	1	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Нунуев С.-Хъ. «Юнус» (дийцар). Къинхетам, де доьхначунна гIо дар, дикалла. Джунаидов А. «ХIоьнаш»./ (дийцар). Нохчийн эвланан Iер-дахар гайтар. Къинхъегаман тема. Нохчийчохъ а, баккхийчу нехан иъсехъ а Кавказан тIеман	4	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	лараш. Баккхийчу нехан а, тѣкхуѣучу тѣахъенан а уѣйр. Литературин теори: Символ. Композици.				
	С. Гацаев. «Дарц»/ (стихотворени). Поэтан поэзехъ адам а, Іалам а. Дарц хъоѣкхучу ѣукъана ѣоѣан символически васт. А.С. Пушкинан а поэзера дарцаца С. Гацаевн дорцан васт дустар. Литературин теори: эпически и лиричеси. Кусаев І. «Амалехъ диканиг» / (стихотворени). Къоман этнографин ламасташ. Беран дика амал кхиорехъ ден-ненан меттиг.	4	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Рашидов Ш. «Ден весет» (поэма). Исбаъхъа кхоѣллинарѣ а, биографически мукъамаш а. Тѣкхуѣучу чкъурехъ хила ѣеза оѣздангаллин мехаллаш. Халкъана а, Даймахкана а хъалха долу декхар. Литературин теори: автобиографин поэма.	3	1	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	М. Дикаев. «Нохчо ву со» (стихотворени). Кхечу къоман векалшца машарехъ, доттагІаллехъ ваха / ѣаха кийча а, царна эшнадохъ гІоѣнна ван / ѣан кийча волчу / ѣолчу ѣахъ ѣолчу а, маършачу а нохчичун васт. С. Дакаев. «Куйно хотту». Нохчийн дубнегарехъ холхазан куйнан маѣІна. Ламасташ довзар.	2	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	А. Шайхиев. «ЧІагІо» (баллада). Баллада лиро-эпически жанр санна. Балладин оѣздангаллин пафос. Тешаме доттагІ – онда гІап. Дош делли – кхочушде. Литературин теори: балладин жанр.	2	0	1	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	А. Бисултанов. «Хъайбахахъ ѣазѣйна байташ»» (стихотворени). Бехк-гуънахъ доцуш хІаллакбинчарна гимн. Даймахка цІабоързучеран ойланаш а, сатѣйсамаш а.	2	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Амаев В-Хъ. «Генарчу денойн туѣйра» (дийцар). Дайн ламасташна тешаме хилар. Ден доттагІчо 14 шо кхаъначу кІантана шаѣлта даларан маѣІна а, цул тІахъа цунна тІедужуш долу жоѣпалла а. Декхарна тешаме хилар. Бексултанов М. «Генара а, гергара а денош» (дийцар)/	4	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	Доъзалан а, йуъхышен кхиоран тема. Бакхийчеран а, кегийчеран а доладар. Вежаршна йукъара йукъаметтиг. Хъанала къинхъегам. Литературин теори: турпалхо-дийцархо, Композици.				
	С. Курумова. «Дохк» (кийсак). Даймехкан Іаламна а, лаъмнийн къинхъегамхошна илли. Литературин теори:: пейзаж гайтаран исбаъхъаллин гІирсаш Окуев Ш. «Сан хъоме Нохчийчоь». Даймахке безам. Патриотизман синхаам.	4	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Ахмадов М. «Кхаа вешех туьйра» (дийцар). Тешамах, декхарх лаьцна дийцар. Сийлахь Даймехкан тІеман фронтера кхаа вешага хьобжу йиша. Литературин теори: психологизм (дуьххъарлера кхетамаш). Чохъара монолог. Дийцаран фольклоран мукъамаш.	3	1	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		56	2	4	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	Пушкин А. С. «Іаьнан Іуьйре» (А. Сулеймановс гочийнарг). Альфонс Доде «ТІаьххъарлера урок» (дийцар). Хъехархо а, дешархо а. Беран чохъара дуьне.	2	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	
Раздел 8. ЖамІдаран таллар					
8.1	Сочинени	2	0	2	
8.2	Проект	2	0	2	
8.3	Контрольни болх /Тестиновани/	1	2	0	
8.4	Шеран стандартизировани контрольни болх	1	0	0	
Дерриг:		6	2	4	
Програмица сахътийн барам		68			

8 КЛАСС (68 сахът)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѣраш	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахъташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла.				
1.1.	«Таймин Биболатан илли». «Эвтархойн Ахьмадах илли». Халкъан турпалаллин иллеш кхолладаларан истори. Парабевллачу иллиалархоша аларехъ иллешка ладогIар. Турпалаллин иллешкахъ къоман коьрта хиламаш гайтар, оздангалла чIагIйар, коьрта персонажийн турпала белхаш хастор, къоман мостагIашца болу къийсам, халкъашна йукъара доттагIалла гайтар. Иллин чулацам, композици, исбаьхьаллин башхаллаш. Оьрсийн былинийн ритмикин-мукъамийн башхалла нохчийн эпосца йустар. Адамийн дахарехъ иллино дIалоцу меттиг.	4	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		4	0	1	
	Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш				
2.1.	Бадиев С. «Олдам» (повесть). Коьртачу турпалхочух къахетаран тема. Турпалхочун чохъара сингаттам. Декачу олхазарх лаьцна дийцаран философин маъIна. Дийцаран идейн чулацам белларехъ цуьнан маъIна.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/

2.2	Мамакаев М. «Лаьмнийн дийцар»; «Пондар» (стихотворени). Лирически турпалхочун синхаамаш гайтар. Сулаев М. «Цавеза доттагI»; «Органан йистехь» (стихотворени). Нохчийн къоман Iадаташ: некъан а, шовданан а тIаламе йукъаметтиг а, доладар а. Са ца лобху гIуллакхаш. Оьздангаллин декхар. Литературин теори: Композицин шатайпаналла, лирикин тематически а, жанрийн а шорталла. Пейзажан а, философин а лирика.	5	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.3	Сулейманов А. «Дог дохден цIе» (стихотворени); «Дахаран генаш»/ (поэма). Кхерчан йовхо, хьошалла. Поэмин лирически турпалхочун Даймакхак, ламастех, сийх, доьналлех йолу ойланаш. Лирически турпалхочун догдикалла, адаман Iеса ойланаш цIанийн лаам хилар. Шайхиев I. «Дарцан буса» (стихотворение). ДоттагIаллин, вовшийн гIо даран, зеран, тешаман тема. Фольклоран тIеIаткъам.	5	0	1	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Арсанукаев Ш. «Тимуран тур», (драма). Йуккъерчу бIешарийн ламанхойн дахаран Iер-дахаран башхаллаш гайтар. Къоман маршо мехала йу массо хIуманел. Къоман маршонехъа къийсам латточу турпалхойн васташ. Кхечу махкарчу дIалецархошца къизачу къийсаман луьра суьрташ. Теория литературы: драмин жанр.	4	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Хамидов I. «ДIа – коч, схъа – коч» / (дийцар). Нохчийн литературехь юмор. Адаман синсакхталлаш Iорадахаран говзалла. Литературин теори: юмор, сатира.	4	1	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Ясаев М. «Тянь-Шанан лаьмнашкахь» («Хьоме йурт» повестан йукъара кийсак). Адамашна а, чIир эцаран Iадатана а йукъара ира дуьхь-дуьхьалкхетарш. Даймакхе а, хьомечу йуьрте а сатийсар. Куьйгебахийтаран мах. Литературин теори: повестан жанр.	4	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Яшуркаев С. «МаьркIаж-бодан тIехь кIайн хьоькх» / (дацдина). Спецпереселенцийн луьра а, сингаттаме а денош. Къоначу йоьлан аматехь Даймехкан васт гайтаран маьIна. Халачу хьелашкахь коьртачу турпалхочун	5	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

	амал дIахIоттар. Турпалхочун а, Даймехкан а кхолламийн уйр. Теория литературы: Метафора. Символ. Композици.				https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Абдулаев Л. «Маълхан каш» (поэма). Поэмехъ ширачу заманан гайтар. Кхечеран синош кIелхъардохуш шен са дIадалар. Шайн йуъртахойн синош уьнах лардархъама, шайн дайн кхерч дIатесначу уьнхошна гимн.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Бексултанов М. «Дика ду-кх хьо волуш»; «Дари»/ (дийцарш). Дешархойн дахар, церан йукъаметтигаш, турпалхойн чохъара дуьне, обздангаллин кхетам.	4	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Бисултанов А. «ДегIаста»; «Халкъан илланчина» (стихотворени). Даймохк хестор. Машар, доьналла, майралла хастор. Халкъан илли, халкъан иллиалархо, къонах – халкъан дахарехъ церан маьIна. Гацаев С. «Кавказ» (стихотворени). Даймехкан безам гайтарехъ вастийн шатайпаналла. «БIаьстенца къамел» (поэзи). Пейзажан лирика. Iаламан а, адаман уйр. Хасбулатов Я. «Дош» /; «Стаг хилла ваьллахъ хьо ара». Дешан ницкъах а, маьIнех а обздангаллин категорех санна. Литературин теори: метафора, васт.	6	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	М. Ахмадов «Лаьтта тIехъ лаьмнаш а хIиттош» (повесть). Ахмадов Мусан говзарийн коьрта проблемаш, теманаш, турпалхой. Ахмадов Мусан кхолларалле хъажар: дайн Iадаташна а, вайзаманан лехамашна а йукъара Iоттабакхам, чолхечу дахаран галморзахаллаш, адаман йукъара эхъ-бехк дIадалар, Iадаташ ларцадар, къоман Iадаташка лерам цахилар – къоман бохам бу, йаздархочун кхайкхам: обздангаллех ца духуш, дахаран халонех чекхдовлар. «Лаьтта тIехъ лаьмнаш а хIиттош» цIе йолчу повестан чулацам а, исбаьхьаллин башхаллаш а. Ахмадов Мусан прозин исбаьхьаллин башхаллаш. Литературин теори: повестан жанр, символ.	3	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Сатуев Х. «Нашха» (поэма). XX бIешаран йуххьехъ Нохчийчуьра исторически	3	1	0	https://desharkho.ru/

	хиламаш. Деникинцашца кыйсам латтош вовшийн гҮо дар а, турпалалла а. Литературин теори: повесть, символ.				http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Классал арахъара дешар.	4	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		55	2	4	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	Ладо Авалиани. «Хъаькхна буц». Машар а, адамалла а, адамийн дахарехъ церан мах а. Багратионан къонахалла, нохчийн тѐмалоша лелийна сийлахъ гҮиллакх.	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		3	0	0	
Дакъа 8. ЖамІдаран таллар					
8.1	Сочинени	2	0	2	
8.2	Проект	2	0	2	
8.3	Контрольни болх /Тестиrowани/	1	2	0	
8.4	Шеран стандартизировани контрольни болх	1	0	0	
Дерриг:		6	2	4	
Программица сахътийн барам		68			

9 КЛАСС (66 сахът)

№ п/п	Программин дакъойн а, темийн а цѣраш	Сахътийн барам			Электронни дешаран ресурс.
		Декъан сахъташ	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш	
	Дакъа 1. Халкъан барта кхолларалла				
1.1.	Турпалаллин иллеш «Теркаца хъала-охъа вехаш хиллачу Эла Мусостан, Адин Сурхон илли». «Аьккхийн Жанхотан илли». «Таркхойн кѣнтан, Жерочун кѣнтан, Жумин Акхтулин илли». Туьйранаш «Чингиз», «Алхаст а, Маьлха-Аьзни а». Шира дийцарш, аларш. Шира дийцарш «Къиза Іадат», «Шотойн Аьстамар», «Исмайлин Дуда» Кицанаш, хІетал-металш. Назма/ Динан поэзин жанр (жанрашка хъажар).	10	0	1	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		10	0	1	
	Дакъа 2. Нохчийн йаздархойн говзарш				
2.1.	1. Дудаев, М. Сальмурзаев, А. Нажаев, Ш. Айсханов нохчийн литературин бухбиллархой - йаздархойн кхолларалла. Поэзига, прозига хъажар.	2	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.2	Айсханов Ш. «Мало-хало (дийцар). Къинхъегам малонна дубъхь-дубъхьалхІоттор. Хъанал къахъегар кхиор а, Іер-дахаран ойла йар. Литературин теори: беламе дийцаран жанр.	3	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

					https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.3	С. Бадиев. «Бешто» (повесть). Йукъараллин Iер-дахар а, гиллакхаш а. Ирча кхоллам. Повестан оьдангаллин аспект. Хъарам-хъанал ца къастош хъал-бахам гулдар Йорадакхар. Литературин теори: повестан жанр.	3	0	0	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.4	Мамакаев I. «Дерриге а тIамна»; «Даймехкан тIом болчохъ» (стихотворенеш); «Турпалчу танкистан доьзал» (очерк). Мамакаев М. «И йоблхуш яц»; «Киллочунна» (стихотворенеш). Сулаев М. «ГIовтта; «Малх тоьлур бу» (стихотворенеш); Эдилов Х. «Суьрте»; «Кавказан аьрзу»; «Темало – хьуна» (стихотворенеш). Гадаев М. «Даймехкан лобмашка»; «ДоттагIашка». Турпалалла. ДоттагIалла. Мамакаев I. «Кавказан латта»; «ЙоIе»; «Даге»; «Сайн кIанте» (стихотворенеш); «Нохчийн лаьмнашкахъ» (поэма). Поэтан кхоллараллехъ Даймехкан а, хьомечу Iаламан а васташ. Лирически турпалхочун Даймахке болу безам, цуьнан дахаран Iалашо - иза халкъе болу чIогIа безам, цунна гIуллакх дар. Йукъараллин дахарехъ а, поэзин дIахIоттамехъ поэтан Iалашо, «Нохчийн лаьмнашкахъ» поэма йешар а, йийцаре йар а. Персонажийн синцIеналла. Къоман ламасташ лелор а, коьртачу персонажийн бохаме кхоллам. ДогцIеначу безамна а, халкъан чIирьэцаран кьизачу Iадатана а йукъара контраст. «Кегийчу нехан декъазчу безаман трагизм муьлхарниг йу» бохучу хаттарна жоп лахар. Поэмехъ лирически а, трагически а дерг. Стихан а, меттан а башхаллаш. Литературин теори: лирически а, эпически а поэма.	16	1	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.5	М. Сулаев. «Сай»; «Сох муха эр ду адам»; «ДоIа» (стихотворенеш), «Лаьмнаша ца дицдо» (романа йукъара дакъош). 1940-1960 шерашкахъ, къоман дахаран уггар халачу муьрашкахъ адамийн кхолламаш. Дена а, йобIаршна а йукъара йукъаметтигаш. Къоман ламасташ лардар а, керлачу Iадаташца даха лаар а. Товсолтан кхолламан трагизм. Романан коьртачу персонажийн кхолламашкахъ сингаттаме мукъамаш. Литературин теори: романан жанр.	7	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.6	Хамидов I.-Хъ. «Лийрбоцуьрш. / (стихашкахъ драма). Фашистийн мехкашдIалецархошна дуьхьал кьийсам латтош, Даймохк ларбан	5	0	1	https://desharkho.ru/ http://ps95.ru/nohchiyn-

	дIахИттинчу советски салтийн турпалалла а, доьналла а. Тайп-тайпана къаьмнийн векалша йукъахь -советски салташна йукъахь долу доттагIалла. Драмин васташ кхолларан гIирсаш. Драмехь мостагIчун амат. Советски тIемалойн а, мостагIийн а васташ кхолларехь драматурган говзалла. Литературин теори: драмин жанр.				tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.7	Гацаев С. «Буйса хаза, буйса тийна»; «БIаьсте кхечи»; «ХIай, йоI, делхъа, собарде» (стихотворенеш). Пейзажан лирика. Адамах а, Iаламах а лаьцна поэтан ойланаш. Адаман са а, Iаламан дуьне а. Лирически турпалхочун синан хьал гойту Iаламан суьрташ. Хиламан хIора мIаьргонан хазалла гайтарехь поэтан говзалла.	3	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.8	Р. Супаев. «Вайнехан халкъан иллеш». Йуьхьшен кхолларехь халкъан поэзин меттиг, чохьарчу дуьненна а, оздангаллин хьежамашна а бен тIеIаткъам. Литературин теори: Литературехь фольклоран ламасташ. «Буйса йу беттасе». Буйсанан Iаламан хазалла. Пейзажан лирика.	2	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Талхадов Х. «Шийла дарц цIевзинчохь». Майраллех, доьналлех, нийсо лахарх, дахаре болчу безамах лаьцна. Литературин теори: эпитет, символ. «Сан ненан маттахь ас йазйо». Ненан мотт хааран а, ларбаран а ладамалла, цуьнга болу безам.	3	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
2.9	Гайтукаева Б.«Зама», («Хьан цIийнах йара-кха со, Нохчийчоь, хьан цIийнах йара»). ТIебогIучу бохамна сагатдар а, Даймохк ларбан лаар а. Поэт а, зама а. Поэзехь шайхаллин тема.	4	0	0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		48	2	3	
Дакъа 3. Кхечу къаьмнийн литература					
3.1.	М.Ю. Лермонтов «Валерик» (поэма). ТIом а, машар а. ТIом цабезар.	2		0	https://desharkho.ru/http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/ https://ps95.ru/dikdosham/ru/
Дерриг:		2	0	0	

Дакъа 8. ЖамІдаран таллар					
8.1	Сочинени	2	0	2	
8.2	Проект	2	0	2	
8.3	Контрольни болх /Тестиrowани/	1	2		
8.4	Шеран стандартизиrowанни контрольни болх	1			
Дерриг:		6	2	4	
Программица сахътийн барам		66			

НОХЧИЙН ЛИТЕРАТУРИН ПОУРОЧНИ ПЛАНИРОВАНИ

5 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахьтийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахьт	Талламан белхаш	Кхолла раллин белхаш		
	Халкъан барта кхолларалла (11 с. + 1 с.)					
1.	Халкъан барта кхолларалла	1	0	0	01.09	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
2.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша»	1	0	0	05.09	www.urok95.ru .
3.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша» тӀечӀагӀдар	1	0	0	08.09	ps95.ru/dikdosham/
4.	Нохчийн халкъан туьйра «Тамашийна олхазар»	1	0	0	12.09	https://desharkho.ru/
5.	Нохчийн халкъан туьйра «Кхо ваша а, саьрмик»	1	0	0	15.09	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
6.	Нохчийн халкъан туьйра «Добьшуш хилла кӀант»	1	0	0	19.09	www.urok95.ru .
7.	Нохчийн халкъан туьйра «Добьшуш хилла кӀант» тӀечӀагӀдар	1	0	0	22.09	ps95.ru/dikdosham/
8.	Нохчийн халкъан туьйра «Барзо Ӏахарца мохк кьовсар»	1	0	0	26.09	https://desharkho.ru/
9.	Классал арахьара дешар	1	0	0	29.09	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
10.	Фольклоран кегий жанраш: кицанаш	1	0	0	03.10	www.urok95.ru .
11.	Фольклоран кегий жанраш: хӀетал-металш	1	0	0	06.10	ps95.ru/dikdosham/
12.	Проект	1	0	1	10.10	https://desharkho.ru/

	Нохчийн йаздархойн говзарш Литературин туьйранаш (9 с.+1 с.)					
13.	Саидов Б. «Майра кІант Сулима».	1	0	0	13.10	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
14.	Саидов Б. «Майра кІант Сулима» туьйра. Туьйранан турпалхой	1	0	0	17.10	www.urok95.ru .
15.	Саидов Б. «Майра кІант Сулима» туьйра. Сулимин хьуьнарш	1	0	0	20.10	ps95.ru/dikdosham/
16.	Мусаев М. «ЦІен маьхьси» – дийнатех лаьцна туьйра. Ломан ома	1	0	0	24.10	https://desharkho.ru/
17.	Мусаев М. «ЦІен маьхьси» туьйра. Бекхам	1	0	0	27.10	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
18.	Гацаев С. «Чкьордиг» туьйра. Коьрта турпалхо	1	0	0	07.11	www.urok95.ru .
19.	Гацаев С. «Чкьордиг» туьйра. Чкьордиган толамаш.	1	0	0	10.11	ps95.ru/dikdosham/
20.	Исмаилов А. «Бирдолаг». Туьйранан философин маьІна	1	0	0	14.11	https://desharkho.ru/
21.	Классал араьхьара дешар	1	0	0	17.11	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
22.	Сочинени	1	0	1	21.11	ps95.ru/dikdosham/
	XX бІешаран литература – (33 с.+ 3 с.)					
23.	Бадиев С.С. дахар, кхолларалла. «Зайнди» дийцар. Турпалхойн васташ	1	0	0	24.11	https://desharkho.ru/
24.	Бадиев С.С. «Зайнди» дийцар. Коьрта маьІна	1	0	0	28.11	www.urok95.ru .
25.	Мамакаев М.А. дахар, кхолларалла. «Баппа» дийцар. Ши некъахо	1	0	0	01.12	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
26.	Мамакаев М.А. «Баппа» дийцар. Нийсо харционал толар.	1	0	0	05.12	ps95.ru/dikdosham/
27.	Литературин теори: дийцаран	1	0	0	08.12	https://desharkho.ru/

	жанр, сюжет, васт.					
28.	Эхшеран тест	1	1	0	12.12	www.urok95.ru.
29.	Мамакаев I.Ш. дахар, кхолларалла. «Садаържаш» стихотворени	1	0	0	15.12	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
30.	I. Мамакаевн музей (виртуальни экскурси)	1	0	0	19.12	ps95.ru/dikdosham/
31.	Сулаев М.А. дахар, кхолларалла. «Ламанан хи» стихотворени	1	0	0	22.12	https://desharkho.ru/
32.	Гайсултанов I.Э. дахар, кхолларалла. «Кегий йийсарш» – повестан дакъа. Ши доттагI	1	0	0	26.12	www.urok95.ru.
33.	Гайсултанов I.Э. «Кегий йийсарш». Iалин кхоллам	1	0	0	29.12	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
34.	Олхазаран-Кютара Сулейманов Ахьмадан музей чу виртуальни экскурси йар	1	0	0	09.01	ps95.ru/dikdosham/
35.	Сулейманов Ахьмадан «Борз йу угIуш» стихотворени.	1	0	0	12.01	https://desharkho.ru/
36.	Саракаев Хь. «Баьпкан чкъуьйриг» дийцар	1	0	0	16.01	www.urok95.ru.
37.	«Баьпкан чкъуьйриг» дийцарх лаьцна.	1	0	0	19.01	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
38.	Проект	1	0	1	23.01	ps95.ru/dikdosham/
39.	Окуев Ш. «Лаьмнашкахь суьйре» стихотворени. Литературин теори: пейзаж, эпитет, аллитераци (гайтар кхиор)	1	0	0	26.01	https://desharkho.ru/
40.	Классал арахьара дешар	1	0	0	30.01	www.urok95.ru.
41.	Ахмадов I. «Кьонахалла» (дийцар)	1	0	0	02.02	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
42.	Ахмадов I. «Кьонахалла» (дийцар). Кхиазхочун амал дIахIоттар, ша шена тIехь толам	1	0	0	06.02	ps95.ru/dikdosham/
43.	Дийцар, суртхIоттор, ойнайар	1	0	0	09.02	https://desharkho.ru/
44.	Арсанукаев Ш. «Баьпкан йуьхк» (стихотворени)	1	0	0	13.02	www.urok95.ru.

45.	Кагерманов Д. «Доттаҕалла» (дийцар)	1	0	0	16.02	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
46.	Кагерманов Д. «Доттаҕалла» (дийцар)	1	0	0	20.02	ps95.ru/dikdosham/
47.	Сатуев Хь. «Лаьмнийн кьоналла» (стихотворени)	1	0	0	27.02	https://desharkho.ru/
48.	Махмаев Ж. «Буйсанан ҕулчаш» (дийцар). Беран синдуйне	1	0	0	01.03	www.urok95.ru.
49.	Махмаев Ж. «Буйсанан ҕулчаш» (дийцар)	1	0	0	05.03	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
50.	Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар)	1	0	0	12.03	ps95.ru/dikdosham/
51.	Амаев В.-Хь. «Малх чубаре хьобжура иза» (дийцар). Беран чохьарчу дуьненан гайтаран говзалла	1	0	0	15.03	https://desharkho.ru/
52.	Дикаев М. «Блаьстенан аматаш (стихотворени). Иаламан хазалла	1	0	0	19.03	www.urok95.ru.
53.	Исбаьхьалла. Эстетика а, этика а	1	0	0	22.03	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
54.	Литературин теори: дустар, эпитеташ, метафораш, пейзаж	1	0	0	02.04	ps95.ru/dikdosham/
55.	Сочинени	1	0	1	05.04	https://desharkho.ru/
56.	Ахмадов М. «Ушурма волчохь, хьошалҕахь» (дийцар)	1	0	0	09.04	www.urok95.ru.
57.	Ахмадов М. «Ушурма волчохь, хьошалҕахь» (дийцар)	1	0	0	12.04	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
58.	Берийн журнал «Стелаҕад»: журналан специфика, жанраш, рубрика, тексташца болх бар	1	0	0	19.04	ps95.ru/dikdosham/
	XXI бешаран литература – (7 с.+1 с.)					
59.	Рашидов Ш. стихотворени «Нана-Нохчийчоь»	1	0	0	23.04	www.urok95.ru.
60.	Бексултанов М. «Цакхетта хестор» (дийцар)	1	0	0	26.04	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
61.	Хатуев Абдул-Хьамидан «Аьрзуна илли» стихотворени	1	0	0	30.04	https://desharkho.ru/
62.	Хатуев I.-Хь. «Нохчийн мотт»	1	0	0	03.05	ps95.ru/dikdosham/

	(стихотворени)					
63.	Мусаев С.М. «Хъайбанан чам» (дийцар)	1	0	0	07.05	https://desharkho.ru/
64.	Классал арахъара дешар	1	0	0	14.05	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
65.	Шеран талламан болх. (Тест)	1	1	0	17.05	ps95.ru/dikdosham/
	Кхечу къаьмнийн литература (3 с.)					
66.	М. Лермонтов «Кавказ» (гочийнарг Сулаев М.)	1	0	0	21.05	www.urok95.ru.
67.	М.Лермонтов «Кавказ» (гочийнарг Сулаев М.)	1	0	0	24.05	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
68.	Жам1 даран урок	1	0	2	28.05	
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68	2	4		

6 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахътийн барам			Терахъ	Электронни дешаран ресурс
		Сахът	Талламан белхаш	Кхолла раллин белхаш		
	Халкъан барта кхолларалла (7 с. +1 с.)					
1.	«Наьрт-аьрстхойн паччахь Наураз»	1	0	0	05.09	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
2.	«Ницкъ болу Солса»	1	0	0	06.09	ps95.ru/dikdosham/
3.	«Гермачигара наьрташ»	1	0	0	12.09	https://desharkho.ru/
4.	«Наьрт-аьрстхой кхерор» дийцарш	1	0	0	13.09	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
5.	Турпала меттигех лаьцна дийцарш (йурт, лам, дукъ)	1	0	0	19.09	ps95.ru/dikdosham/
6.	Наьрт-аьрстхойх лаьцна дийцарш	1	0	0	20.09	https://desharkho.ru/
7.	Литературин теори: наьртийн эпос, гипербола, дустар, синедерзор, йухааларш	1	0	0	26.09	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
8.	Проект	1	0	1	27.09	ps95.ru/dikdosham/

	Нохчийн йаздархойн говзарш (54 с. + 5 с.)					
9.	Гайсултанов I. «Нийса кхиэл»	1	0	0	03.10	https://desharkho.ru/
10.	Гайсултанов I. «Барзо амалш ца хуьйцу» (басня)	1	0	0	04.10	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
11.	Сатуев Хь. «Ломмий, цхьогаллий» (басня)	1	0	0	10.10	ps95.ru/dikdosham/
12.	1.Гайсултановн, Х. Сатуевн, И. Крыловн баснех лаьцна. Мораль. Аллегори.	1	0	0	11.10	https://desharkho.ru/
13.	Сочинени	1	0	1	17.10	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
14.	Классал арахьара дешар	1	0	0	18.10	ps95.ru/dikdosham/
15.	Ошаев Х. «Чайра» (дийцар)	1	0	0	24.10	https://desharkho.ru/
16.	Шен Даймахках, ден кхерчах къастийнчу турпалхочун синхаамаш	1	0	0	25.10	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
17.	Мамакаев I. «Дагалецамаш» Поэтан Iаламе болу безам	1	0	0	07.11	ps95.ru/dikdosham/
18.	Литературин теори: поэмин жанр, автобиографин говзар	1	0	0	08.11	https://desharkho.ru/
19.	Сулаев М.«КIанте» (стихотворени)	1	0	0	14.11	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
20.	Классал арахьара дешар	1	0	0	15.11	ps95.ru/dikdosham/
21.	Сайдуллаев Х. «Ненан бIаьрхиш» (поэма)	1	0	0	21.11	https://desharkho.ru/
22.	Даймохк ларбар – стеган деза декхар	1	0	0	22.11	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
23.	Сийн а, оьшучун а проблема йеллар. КIентан а, ненан а доьналла	1	0	0	28.11	ps95.ru/dikdosham/
24.	Эдилов Х. «Ненан безам» (стихотворени)	1	0	0	29.11	https://desharkho.ru/
25.	Дахаре, Iаламе, нене болу поэтан безам	1	0	0	05.12	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
26.	Саракаев Хь. «Ирсе бIаьрхиш» (дийцар)	1	0	0	06.12	ps95.ru/dikdosham/
27.	Ненан безаман ницкъ сийлахь	1	0	0	12.12	https://desharkho.ru/

	хилар гечлагдар					
28.	Классал арахъара дешар	1	0	0	13.12	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
29.	Тестировани	1	1	0	19.12	ps95.ru/dikdosham/
30.	Джунаидов А. «Белхи» (дийцар)	1	0	0	20.12	https://desharkho.ru/
31.	Айдамиров А. «Вина мохк»	1	0	0	26.12	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
32.	Шен Даймахках воккхаверан синхаам кхиор	1	0	0	27.12	ps95.ru/dikdosham/
33.	Проект	1	0	1	09.01	https://desharkho.ru/
34.	Литературин теори: эпитет, метафора, инверси	1	0	0	10.01	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
35.	Классал арахъара дешар	1	0	0	16.01	ps95.ru/dikdosham/
36.	Ахматова Р. «Ма хала ду цунах кхета» (стихотворени)	1	0	0	17.01	https://desharkho.ru/
37.	Іаламах самукъадалар	1	0	0	23.01	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
38.	Шен дай баъхначу латтах воккхаверан синхаам кхиор	1	0	0	24.01	ps95.ru/dikdosham/
39.	Арсанукаев Ш. «Мохкбегор» (стихотворени)	1	0	0	30.01	https://desharkho.ru/
40.	Шен махкахъ бохам хиллачарна лирически турпалхо гюьнна ван кийча хилар	1	0	0	31.01	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
41.	Окуев Ш. «Біаьсте» (стихотворени)	1	0	0	06.02	ps95.ru/dikdosham/
42.	Даймехкан суьрташ. Даймахкаца боьзна поьтан синхаамаш	1	0	0	07.02	https://desharkho.ru/
43.	Литературин теори: синедерзор, инверси	1	0	0	13.02	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
44.	Кибиев М. «Меттан сий» (стихотворени)	1	0	0	14.02	ps95.ru/dikdosham/
45.	Ненан меттан маьІна. Меттан ницкъ а, сий а. Ненан маттах воккхавер кхиор	1	0	0	20.02	https://desharkho.ru/
46.	Дикаев М. «Сан бахам» (стихотворени)	1	0	0	21.02	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/

47.	Литературин теори: метафора, исбаъхъа гайтаран гирсаш	1	0	0	27.02	ps95.ru/dikdosham/
48.	Рашидов Ш. «Ломара цѐ» (стихотворени)	1	0	0	28.02	https://desharkho.ru/
49.	Мамакаев Э. «Хорд» (стихотворени)	1	0	0	05.03	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
50.	Стихотворенин философин маъна	1	0	0	06.03	ps95.ru/dikdosham/
51.	«К морю» стихотвореница Э. Мамакаевн стихотворени йустар	1	0	0	12.03	https://desharkho.ru/
52.	Махмаев Ж. «Иържачу баъпкан йуъхк»	1	0	0	13.03	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
53.	Сочинени	1	0	1	19.03	ps95.ru/dikdosham/
54.	Дакаев С. «Тламах ловзар» (стихотворени)	1	0	0	20.03	https://desharkho.ru/
55.	Бексултанов М. «Некълацар» (дийцар)	1	0	0	02.04	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
56.	Текхуъучу чкъуро ламасташ дџатасар	1	0	0	03.04	ps95.ru/dikdosham/
57.	Баккхийчеран а, къоначеран а синъэкамалла	1	0	0	09.04	https://desharkho.ru/
58.	Ахмадов М. «Телефон» (дийцар)	1	0	0	10.04	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
59.	Берийн а, баккхийчеран а йукъаметтигаллин проблема	1	0	0	17.04	ps95.ru/dikdosham/
60.	Мусаев С. «Даймахке боъду некъ» (дийцар)	1	0	0	23.04	https://desharkho.ru/
61.	Генарчу махкахъ а шен орамаш бицбала йиш цахилар	1	0	0	24.04	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
62.	Нехан мохк берийн бџаъргашца	1	0	0	07.05	ps95.ru/dikdosham/
63.	Тайп-тайпана къаъмнийн ламасташ дустар. Культурин диалог	1	0	0	08.05	https://desharkho.ru/
64.	Курумова С. «Шовданехъ» (дийцар)	1	0	0	14.05	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
65.	Кџантан а, жџаълина а йукъахъ долу доттагџалла, тешам	1	0	0	15.05	ps95.ru/dikdosham/
66.	Шеран талламан болх. (Тест)	1	1	0	21.05	https://desharkho.ru/

	Кхечу къаьмнийн литература (2 с.)					
67.	Важа Пшавела. «Хьозалдиг»/(дийцар)	1	0	0	22.05	ps95.ru/dikdosham/
68.	Важа Пшавела. «Хьозалдиг»/(дийцар)	1	0	0	29.05	https://desharkho.ru/
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68	2	4		

7 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахътийн барам			Терахъ	Электронни дешаран ресурс
		Сахът	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
	Халкъан барта кхолларалла (4 с.)					
1.	«Дади-йурт». «Нохчийн шира илли»	1	0	0		https://desharkho.ru/
2.	«Сай» (халкъан илли)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
3.	Турпала йурт ларйарх а, халкъан бӀаьхойх а лаьцна турпалаллин илли	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
4.	Литературин теори: исторически эшар, лирически эшар, синедерзор.	1	0	0		https://desharkho.ru/
	Нохчийн йаздархойн говзарш (56 с. +6 с)					
5.	Мамакаев «Даймехкан косташ» (стихотворени)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
6.	ТӀекхуьучу тӀаьхьенна весет	1	0	0		https://desharkho.ru/
7.	ТӀехьа-Мартана М. Мамакаевн цӀийнан музей чу виртуальни экскурси йар	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
8.	Проект	1	0	1		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
9.	Саидов Б. «Вина йурт» «Деган аз» (стихотворени)	1	0	0		https://desharkho.ru/
10.	Б. Саидовн поэзехъ граждански мукъамаш. Даймахкана	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	сатийсаран мукъамаш дІакховдор					
11.	Ошаев Х. «Иччархо Абухъаѣжа Идрисов» (очерк)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
12.	Сийлахъ Даймехкан тІеман турпалхочун дагалецамаш а, бІаѣхаллин хъуьнарш а.	1	0	0		https://desharkho.ru/
13.	Сочинени	1	0	1		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
14.	Классал арахъара дешар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
15.	Мамакаев І. «Берзан бекхам» (стихотворени)	1	0	0		https://desharkho.ru/
16.	Нана-берзан сахъийзар а, адамийн къизаллина бекхам бар а	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
17.	Сулейманов А. «Шуьнехъ дош» (стихотворени)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
18.	Стихотворенехъ ойла айъаран мукъамаш. Нехан дуьхъа шен са дІадала кийча волчу лирически турпалхочун васт.	1	0	0		https://desharkho.ru/
19.	Стихотворенин аллегорически маѣна	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
20.	Классал арахъара дешар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
21.	Литературин теори: тропаш, олицетворени, аллеги, метафора	1	0	0		https://desharkho.ru/
22.	Гайсултанов У. «Болат-гІала йожар» / (дацдина).	1	0	0		https://desharkho.ru/
23.	Ширачу заманахъ ламанхойн луьра дахар гайтар	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
24.	Зуламхошца а, мохкдІалецархошца а халкъо латтийна кыйсам	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
25.	Халкъийн цхъаалла-вайн ницкъ. Кхечу къаьмнашца нохчаша гергарло латтадар	1	0	0		https://desharkho.ru/
26.	Историн уьйр. Литературин теори: историн	1	0	0		https://desharkho.ru/

	повестан жанр					
27.	Классал арахъара дешар	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
28.	Тестировани	1	1	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
29.	Айдамиров А. «МухІажарш» («Йеха буйсанаш» романа йукъара кийсак)	1	0	0		https://desharkho.ru/
30.	«МухІажарш» кийсакан йешар а, йийцаре йар а	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
31.	Нохчийн литературехь Даймехкан тема. Даймохк дарбане хиларан тешам	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
32.	XIX бІешарахь нохчийн халкъ Хонкара дІакхалхар	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
33.	Проект	1	0	1		
34.	Литературин теори: литературин турпалхо а, символ а	1	0	0		https://desharkho.ru/
35.	Классал арахъара дешар	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
36.	Арсанукаев Ш. «Ийманах дузийта дегнаш»	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
37.	Дог цІандаран некъа воккху/йоккху доІанан синан ницкъ	1	0	0		https://desharkho.ru/
38.	Кибиев М. «Дош» (стихотворени), «Зов» (басня)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
39.	Баснин мораль. ХІиллано эшийна моттарІа	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
40.	Нунуев С.-Хь. «Юнус» (дийцар)	1	0	0		https://desharkho.ru/
41.	Джунаидов А. «ХІюьнаш» (дийцар)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
42.	Нохчийн эвланан Іер-дахар гайтар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
43.	Литературин теори: символ, композици	1	0	0		https://desharkho.ru/
44.	С. Гацаев. «Дарц» (стихотворени). Поэтан поэзехь адам а, Іалам а	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/

45.	Пушкинан поэзера дарцаца С. Гацаевн дорцан васт дустар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
46.	Кусаев И. «Амалехъ диканиг» (стихотворени)	1	0	0		https://desharkho.ru/
47.	Рашидов Ш. «Ден весет» (поэма). Исбаъхъа кхоьллинарг а, биографически мукъамаш а	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
48.	Литературин теори: автобиографин поэма	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
49.	М. Дикаев. «Нохчо ву со» (стихотворени)	1	0	0		https://desharkho.ru/
50.	С. Дакаев. «Куйно хотту»	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
51.	А. Шайхиев. «ЧагIo» (баллада)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
52.	Литературин теори: балладин жанр	1	0	0		https://desharkho.ru/
53.	Сочинени	1	0	1		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
54.	А. Бисултанов. «Хъайбахахъ йазийна байташ»» (стихотворени)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
55.	Даймахка цIабоьрзучеран ойланаш а, сатийсамаш а	1	0	0		https://desharkho.ru/
56.	Амаев В-Хъ. «Генарчу денойн туьйра» (дийцар)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
57.	Дайн ламасташна тешаме хилар	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
58.	Декхарна тешаме хилар	1	0	0		https://desharkho.ru/
59.	Бексултанов М. «Генара а, гергара а денош» (дийцар)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
60.	С. Курумова. «Дохк» (кийсак)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
61.	Литературин теори: пейзаж гайтаран исбаъхъаллин гIирсап	1	0	0		https://desharkho.ru/
62.	Окуев Ш. «Сан хьоме Нохчийчоь»	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
63.	Даймахке безам. Патриотизман синхаам	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/

64.	Ахмадов М. «Кхаа вешех туьйра» (дийцар)	1	0	0		https://desharkho.ru/
65.	Тешамах, декхарх лавцна дийцар	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
66.	Шеран талламан болх. (Тест)	1	1	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
	Кхечу къаьмнийн литература (2 с.)					
67.	Пушкин А. С. «Аьнан Гуьйре» (А. Сулеймановс гочинарг)	1	0	0		https://desharkho.ru/
68.	Альфонс Доде «Тлаьххьарлера урок» (дийцар)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68	2	4		

8 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахътийн барам			Терахь	Электронни дешаран ресурс
		Сахът	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
	Халкъан барта кхолларалла (4 с.)					
1.	«Таймин Биболатан илии»	1	0	0	04.09	ps95.ru/dikdosham/
2.	«Таймин Биболатан илии». Халкъан турпалаллин иллеш кхолладаларан истори	1	0	0	07.09	www. desharkho.ru
3.	«Эвтархойн Ахьмадах илии»	1	0	0	11.09	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
4.	«Эвтархойн Ахьмадах илии». Иллин чулацам, композици, исбаьхьаллин башхаллаш	1	0	0	14.09	ps95.ru/dikdosham/
	Нохчийн йаздархойн говзарш (55 с. + 6 с.)					
5.	Бадиев С.С. дахаран а, кхоллараллин а некъ	1	0	0	18.09	http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
6.	Бадиев С.С. «Олдам» дийцаран коьрта турпалхой	1	0	0	21.09	ps95.ru/dikdosham/
7.	Бадиев С.С. «Олдам» дийцар.	1	0	0	25.09	www. desharkho.ru

	Олдаман сингаттам					
8.	Бадиев С.С. «Олдам» дийцар. Дийцаран идеян чулацам белларехъ цуънан маъна	1	0	0	28.09	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
9.	Мамакаев М.А. дахаран а, кхоллараллин а некъ	1	0	0	02.10	ps95.ru/dikdosham/
10.	Мамакаев М.А. «Лаъмнийн дийцар» стихотворени	1	0	0	05.10	www. desharkho.ru
11.	Мамакаев М.А. «Пондар» стихотворени	1	0	0	09.10	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
12.	Сулаев М.А. дахар, кхолларалла. «Ца вевза доттагI» стихотворени	1	0	0	12.10	ps95.ru/dikdosham/
13.	Проект.	1	0	1	16.10	ps95.ru/dikdosham/
14.	Сулаев М.А. дахар, кхолларалла. «Органан йистехъ» стихотворени	1	0	0	19.10	www. desharkho.ru
15.	Классал арахъара дешар	1	0	0	23.10	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
16.	Сулейманов А. С. дахаран а, кхоллараллин а некъ. «Дог дохден цIе» стихотворени	1	0	0	26.10	ps95.ru/dikdosham/
17.	Сулейманов А.С. «Дахаран генаш» поэма. Весет	1	0	0	06.11	www. desharkho.ru
18.	Сулейманов А.С. «Дахаран генаш» поэма. Весет	1	0	0	09.11	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
19.	Шайхиев I.Х. дахаран а, кхоллараллин а некъ. «Дарцан буса» поэма. Ден хъехар	1	0	0	13.11	www. desharkho.ru
20.	Шайхиев I.Х. «Дарцан буса» поэма. Бакъволу доттагI	1	0	0	16.11	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
21.	Сочинени	1	0	1	20.11	
22.	Арсанукаев Ш.А. дахаран а, кхоллараллин а некъ	1	0	0	23.11	ps95.ru/dikdosham/
23.	Арсанукаев Ш.А. «Тимуран тур» поэма. Тимуран бIо	1	0	0	27.11	www. desharkho.ru

24.	Арсанукаев Ш.А. «Тимуран тур» поэма. Айтамиран или	1	0	0	30.11	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
25.	Арсанукаев Ш.А. «Тимуран тур» поэма. Ламанхойн васташ	1	0	0	04.12	ps95.ru/dikdosham/
26.	Хамидов I-Хь.Х. дахар, кхолларалла	1	0	0	07.12	www. desharkho.ru
27.	Хамидов I-Хь.Х. «ДІа-коч, схьа-коч» дийцар. Хьаша ларар	1	0	0	11.12	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
28.	Хамидов I-Хь.Х. «ДІа-коч, схьа-коч» дийцар. Хьаша ларар	1	0	0	14.12	ps95.ru/dikdosham/
29.	Литературин теори: юмор, сатира	1	0	0	18.12	www. desharkho.ru
30.	<i>Классал арахьара дешар</i>	1	0	0	21.12	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
31.	Ясаев М.Д. дахар, кхолларалла. «Хьоме йурт» повесть. Хийрачу махкахь	1	0	0	25.12	ps95.ru/dikdosham/
32.	Ясаев М.Д. «Хьоме йурт». Вежарийн кьинхетам	1	0	0	28.12	www. desharkho.ru
33.	Ясаев М.Д. «Хьоме йурт». Джанхотан васт	1	0	0	15.01	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
34.	Ясаев М.Д. «Хьоме йурт» повестан чулацам планаца бийцаре бар	1	0	0	18.01	ps95.ru/dikdosham/
35.	Сочинени	1	0	1	22.01	ps95.ru/dikdosham/
36.	Яшуркаев С.С. дахар, кхолларалла	1	0	0	25.01	www. desharkho.ru
37.	Яшуркаев С.С. «МаьркІаж-бодан тІехь кІайн хьобкх». Мадас арабаьккхина некъ	1	0	0	29.01	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
38.	Яшуркаев С.С. «МаьркІаж-бодан тІехь кІайн хьобкх». Воккхачу стеган хьехам	1	0	0	01.02	ps95.ru/dikdosham/
39.	Яшуркаев С.С. «МаьркІаж-бодан тІехь кІайн хьобкх». Жовзанан васт	1	0	0	05.02	www. desharkho.ru

40.	Яшуркаев С.С. «МаъркIаж- бодан тIехъ кIайн хьобкх». Символах кхетам балар	1	0	0	08.02	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
41.	Тестировани	1	1	0	12.02	www. desharkho.ru
42.	Абдулаев Л.Ш. дахар, кхолларалла	1	0	0	15.02	ps95.ru/dikdosham/
43.	Абдулаев Л.Ш. «Маьлхан каш» поэма. Коьрта турпалхо	1	0	0	19.02	www. desharkho.ru
44.	Абдулаев Л.Ш. «Маьлхан каш» поэма. Пхьеро бина сацам	1	0	0	22.02	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
45.	Абдулаев Л.Ш. «Маьлхан каш» поэма. Поэмехъ ширачу заманан дахар гайтар	1	0	0	26.02	ps95.ru/dikdosham/
46.	<i>Классал арахьара дешар</i>	1	0	0	29.02	www. desharkho.ru
47.	Бексултанов М.Э. дахаран а, кхоллараллин а некъ	1	0	0	04.03	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
48.	Бексултанов М.Э. «Дика ду хьо волуш»	1	0	0	07.03	ps95.ru/dikdosham/
49.	Бексултанов М.Э. «Дари» дийцаран турпалхой	1	0	0	11.03	www. desharkho.ru
50.	Бексултанов М.Э. «Дари» дийцар. Артуран дехар	1	0	0	14.03	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
51.	Бисултанов А.Д. дахаран а, кхоллараллин а некъ. «ДегIаста» стихотворени. Нохчийн къоман синмехаллаш	1	0	0	18.03	ps95.ru/dikdosham/
52.	Бисултанов А.Д. «Халкъан илланчина» стихотворенин маьIна	1	0	0	21.03	www. desharkho.ru
53.	Гацаев С.А. дахар, кхолларалла. «Кавказ» стихотворени. Iаламан сурт	1	0	0	01.04	http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
54.	Гацаев С.А. «БIаьстенца къамел» стихотворени. БIаьстенан хазалла	1	0	0	04.04	ps95.ru/dikdosham/
55.	Хасбулатов Я.И. дахар,	1	0	0	08.04	www. desharkho.ru

	кхолларалла. «Дош» стихотворени					
56.	Хасбулатов Я.И. «Стаг хила ваьллекъ хьо ара...» стихотворени	1	0	0	11.04	ps95.ru/dikdosham/
57.	Ахмадов М.М. дахаран а, кхоллараллин а некъ. «Лаьтта тIехъ лаьмнаш а хIиттош» повесть. ИбрахIим-хъаьжа	1	0	0	15.04	http://ps95.ru/nohchi yn-tezaurus/
58.	Ахмадов М.М. «Лаьтта тIехъ лаьмнаш а хIиттош» повесть. Хъаша ларар. ТIом	1	0	0	18.04	ps95.ru/dikdosham/
59.	Ахмадов М.М. «Лаьтта тIехъ лаьмнаш а хIиттош» повесть. Данин бIаьхаллин хъуьнарш. Повестан турпалхойн васташ	1	0	0	22.04	www. desharkho.ru
60.	Проект	1	0	1	25.04	http://ps95.ru/nohchi yn-tezaurus/
61.	Сатуев Хь.Д. дахар, кхолларалла. «Нашхахь» поэма. ДIатесна юрт	1	0	0	29.04	ps95.ru/dikdosham/
62.	Сатуев Хь.Д. «Нашхахь» поэмин маьIна	1	0	0	02.05	www. desharkho.ru
63.	Сатуев Хь.Д. «Нашхахь» поэмин а, Умхаев Хь.С. «Нашха» стихотворенин а исбаьхьаллин башхаллаш	1	0	0	06.05	http://ps95.ru/nohchi yn-tezaurus/
64.	Классал арахьара дешар	1	0	0	13.05	ps95.ru/dikdosham/
65.	Шеран талламан болх. (Тест)	1	1	0	16.05	www. desharkho.ru
	Кхечу къаьмнийн литература (3 с.)					
66.	Ладю Авалиани дахар, кхолларалла	1	0	0	20.05	ps95.ru/dikdosham/
67.	Ладю Авалиани «Хъаькхна буц» дийцар	2	0	0	23.05	www. desharkho.ru
68.	Ладю Авалиани «Хъаькхна буц» дийцар. ЖамIдар	1	0	0	27.05. 30.05	http://ps95.ru/nohchi yn-tezaurus/
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		68	2	4		

9 класс

№ п/п	Урокан тема	Сахътийн барам			Терахъ	Электронни дешаран ресурс
		Сахът	Талламан белхаш	Кхоллараллин белхаш		
	Халкъан барта кхолларалла (10 с. + 1 с.)					
1.	Нохчийн халкъан барта кхолларалла а, цуьнан жанраш а.	1	0	0		https://desharkho.ru/
2.	Турпалаллин иллеш. «Теркаца хъала-охъа вехаш хиллачу Эла Мусостан, Адин Сурхон илли»	1	0	0		https://desharkho.ru/
3.	«Аьккхийн Жанхотан илли»	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
4.	«Аьккхийн Жанхотан илли»	1	0	0		https://desharkho.ru/
5.	«Таркхойн кIентан, Жерочун кIентан, Жумин Акхтулин илли»	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
6.	Туйранаш, шира дийцарш, аларш	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
7.	Туйранаш «Чинглаз», «Алхаст а, Маьлха-Аьзни а».	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
8.	Шира дийцарш «Къиза Iадат», «Шатойн Аьстамар», «Исмайлин Дуда»	1	0	0		https://desharkho.ru/
9.	Кицанаш, хIетал-металш.	1	0	0		https://desharkho.ru/
10.	Назма/Динан поэзин жанр (жанрашка хъажар)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
11.	Проект	1	0	1		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
	Нохчийн йаздархойн говзарш (48 с. + 5 с.)					
12.	I. Дудаевн, М. Сальмурзаевн кхолларалла	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
13.	I. Нажаевн, Ш. Айсхановн кхолларалла	1	0	0		https://desharkho.ru/
14.	Ш. Айсханов «Мало-хало» (дийцар)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/

15.	Хъанал къахъегар кхиор а, Iер- дахаран оила йар	1	0	0		https://desharkho.ru/
16.	Литературин теори: беламе дийцаран жанр	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
17.	С. Бадугев. «Бешто» (повесть)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
18.	С. Бадугев. «Бешто» (повесть)	1	0	0		https://desharkho.ru/
19.	Литературин теори: повестан жанр	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
20.	I. Мамакаев. «Дерриг а тIамна», «Даймехкан тIом болчохъ» стихотворенеш	1	0	0		https://desharkho.ru/
21.	I. Мамакаев. «Турпалчу танкистан добзал» очерк	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
22.	M. Мамакаев. «И йоблхуш йац», «Киллочунна» стихотворенеш	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
23.	M. Сулаев. «ГIовтга», «Малх тоьлур бу» стихотворенеш	1	0	0		https://desharkho.ru/
24.	X. Эдиллов. «Суьрте», «Кавказан аьрзу» стихотворенеш	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
25.	X. Эдиллов. «ТIемало – хьуна» стихотворени	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
26.	Гадаев M. «Даймехкан лоьмашка», «ДоттагIашка» стихотворенеш	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
27.	Сочинени	1	0	1		https://desharkho.ru/
28.	Классал арахъара дешар	1	0	0		https://desharkho.ru/
29.	I. Мамакаев. «Кавказан латта», «ЙоIе» стихотворенеш	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
30.	I. Мамакаев. «Даге» стихотворени	1	0	0		https://desharkho.ru/
31.	I. Мамакаев. «Сайн кIанте» стихотворени	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
32.	I. Мамакаевн поэма «Нохчийн лаьмнашкахъ». Поэма йешар а, йийцаре йар а	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
33.	I. Мамакаевн поэма «Нохчийн	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/

	лаьмнашкахь». Персонажийн синцӀеналла					
34.	І. Мамакаевн поэма «Нохчийн лаьмнашкахь». Поэмехь лирически а, трагически а дерг	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
35.	Литературин теори: лирически а, эпически а поэма	1	0	0		https://desharkho.ru/
36.	<i>Классал арахьара дешар</i>	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
37.	Тестировани	1	1	0		
38.	М. Сулаев. «Сай» стихотворенеш	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
39.	М. Сулаев. Сох муха эр ду адам» стихотворени	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
40.	М. Сулаев. «ДоІа» стихотворени	1	0	0		https://desharkho.ru/
41.	М. Сулаев. «Лаьмнаша ца дицдо» (кортош). Дена а, доьзална а йукъара йукъаметтигаш	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
42.	М. Сулаев. «Лаьмнаша ца дицдо» Тавсолтин кхолламан трагизм	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
43.	М. Сулаевн роман «Лаьмнаша ца дицдо» романехь кегийрхойн васташ	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
44.	Литературин теори: романан жанр	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
45.	Сочинени	1	0	1		https://desharkho.ru/
46.	І.-Хь. Хамидовн дахаран кхоллараллин некъ	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
47.	І.-Хь. Хамидов. «Лийрбоцурш» стихашкахь драма. Советски салтийн турпалалла а, доьналла а	1	0	0		http://ps95.ru/nohchi-yn-tezaurus/
48.	І.-Хь. Хамидов. «Лийрбоцурш»	1	0	0		https://desharkho.ru/

	Драмин васташ кхолларан гIирсаш					
49.	I.-Хь. Хамидов. «Лийрбоцурш» Драмехь мостагIчун амат	1	0	1		https://desharkho.ru/
50.	Литературин теори: драмин жанр	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
51.	Проект	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
52.	С. Гацаев. «Буйса хаза, буйса тийна», «Бласте кхечи»	1	0	0		https://desharkho.ru/
53.	С. Гацаев «ХIай, йоI, делхьа, собар де»	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
54.	<i>Классал арахьара дешар</i>	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
55.	Р. Супаев. «Вайнехан халкъан иллеш» (стихотворени)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
56.	Р. Супаев. «Буйса йу беттасе» (стихотворени)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
57.	Х. Талхадов. «Шийла дарц цIевзинчохь» (стихотворени)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
58.	Х. Талхадов. «Сан ненан маттахь ас йазйо» (стихотворени)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
59.	Литературин теори: эпитет, символ	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
60.	Гайтукаева Б.«Зама» стихотворени	1	0	0		https://desharkho.ru/
61.	Гайтукаева Б. «Хьан цIийнах йара-кха со, Нохчийчоь, хьан цIийнах йара». ТIебогIучу бохамна сагатдар а, Даймохк ларбан лаар а.	1	0	0		https://desharkho.ru/
62.	Поэт а, зама а. Поэзехь шайхаллин тема.	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
63.	<i>Классал арахьара дешар</i>	1	0	0		https://desharkho.ru/
64.	Шеран талламан болх. (Тест)	1	1	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/

	Кхечу къаьмнийн литература (2 с.)					
65.	М.Ю. Лермонтов. «Валерик» (кийсак)	1	0	0		https://ps95.ru/dikdosham/ru/
66.	М.Ю. Лермонтов. «Валерик» (кийсак)	1	0	0		http://ps95.ru/nohchiyn-tezaurus/
ПРОГРАММИЦА САХЪТИЙН БАРАМ		66	2	4		

Хьехаран-методикин латтор Хьехаран-методикин гIо-Іамат

Арсанукаев А. М. Эдилов С. Э. Нохчийн литература. 9 классана коьртачу йукъардешаран ишколан Іамат. – Соьлжа-ГIала, 2019.

Ахмадов М.М., Алиева З.Л-А. Нохчийн литература. 8-чу классана учебник-хрестомати. – Соьлжа-ГIала, 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 5-чу классана учебник-хрестомати. – Соьлжа-ГIала, 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 6-чу классана учебник-хрестомати. – Соьлжа-ГIала, 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 7-чу классана учебник-хрестомати. – Соьлжа-ГIала, - 2018.

Эдилов С.Э. Нохчийн литература. 9 классана коьртачу йукъардешаран ишколан хрестомати. – Соьлжа-ГIала: АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2019.

Илманан литература

Арсанукаев А.М. Язык, литература, школа. – Грозный, 2010. – 315 с.

Гайтукаев К. В пламени слова. Критические статьи и исследования. – Грозный, 1989. – 223 с.

Далгат У.Б. Литература и фольклор. Теоретические аспекты. – М.: Наука, 1981. – 303 с.

Джамбеков О.А. Жанровые и поэтические особенности чеченских героико-исторических песен илли. – Майкоп, 2008. – 230 с.

Джамбекова Т.Б. Фольклор как источник чеченской прозы XX в. – Майкоп, 2010. – 236 с.

Довлеткиреева Л.М. Современная чеченская военная проза: историко-культурный аспект, жанровый состав, поэтика. – Грозный, 2010. – 250 с.

Егорова Л.П. Актуальные проблемы литературного кавказоведения // Художественная литература и Кавказ. – Сочи, 2006. – 12-21 с.

Завриев М. В поисках художественного метода. Критические статьи. – Грозный, 1988. – 66 с.

Ибрагимов Л.М. Этноментальные основы чеченской прозы. – Грозный, 2012. – 167 с.

Ильясов Л. Культура чеченского народа. – М., 2009. – 264 с.

Инаркаева С.И. Эволюция жанров малой прозы в современной чеченской литературе. – Майкоп, 1999. – 218 с.

Индербаяев Г.В. Роль художественного конфликта в становлении, развитии и современном состоянии чеченской драматургии. – Майкоп, 2009. – 217 с.

Индербаяев Г.В. Проблема национального и общечеловеческого в чеченской литературе. – Грозный, 2003.

Исмаилова М.В. Проблема традиций и жанровые разновидности в чеченском романе 80-90-х гг. XX в. – Майкоп, 2007. – 215 с.

Туркаев Х.В. Жажда неутоленная. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 312 с.

Туркаев Х.В. О путях развития чеченской литературы. – Грозный: Чеч.-Инг. Книжное изд-во, 1973. – 162 с.

Туркаев Х.В. Путь к художественной правде (Становление реализма в чеченской и ингушской литературах). – Грозный, 1987. – 240 с.

Юсупова Х.В. Жанр повести в чеченской и ингушской литературах: становлении и развитие (20-30-е гг.). – М., 2000. – 215 с.

Методикин литература

Айдамирова М.А. Музейная деятельность по приобщению подрастающего поколения к культурно-историческому наследию. Учебное пособие. – Грозный, 2018.

Арсанукаев А.М. Шкоলেখь исбаьхьаллин произведени таллар (Анализ художественного произведения в школе). – Грозный, 2018.

Арсанукаев А. Нохчийн литература хьехаран методика (Методика преподавания чеченской литературы). – Грозный, 1987. – 188 с.

Джамбеков О.А. Устное народное творчество. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2018.

Джамбеков О.А. Устное народное творчество чеченского народа. Учебное пособие для учащихся школ и студентов. – Грозный, 2017.

Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 5 класса. – АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018.

Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 6 класса. – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий», 2018.

Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 7 класса – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2018.

Эдилов С.Э. Сочинени йазъян Iамор. Методическое пособие для учителей. – Грозный: АО «ИПК «Грозненский рабочий» - 2018. - 159 стр.

Литература народов Северного Кавказа: Учеб. пособие / Под ред. Г.М. Гогоберидзе. – Ставрополь, 2004. – 292 с.

Эдилов С.Э. Методическое руководство к учебнику-хрестоматии по чеченской литературе для 6 кл. – Грозный, 2016.

Мунаев И.Б. Поэтика чечено-ингушских героико-исторических песен илли. (Проблема формирования жанра и его системные связи). – М., 1981. – 215 с.

Мусукаева А.Х. Северокавказский роман: художественная и этнокультурная типология. – Нальчик, 1993. – 192 с.

Яндарбиев Х.Ш. Учебное пособие для учителей, студентов и преподавателей «Кавказ и русская литература». – Грозный, 2017.

Дошамаш, справочникаш

Арсанукаев А.М. Нохчийн яздархой. Библиографин довзийтар (Чеченские писатели. Биографические и библиографические сведения). В 2-х т. – Грозный, 2012.

Арсанукаев А.М. Нохчийн литературин Илманан терминиин лугIат (Словарь литературоведческих терминов). – Грозный, 2010.

Вагапов А.Д. Школьный орфографический словарь чеченского языка. – Грозный, 2020.

Ибрагимов Л. Толковый словарь чеченских фразеологизмов. – Грозный, 2005. – 128 с.

Ибрагимов Л. Словарь символов чеченской культуры. / Вестник Академии наук чеченской Республики. – Грозный, 2010. №1. С. 161-167.

Кусаев А. Чеченские писатели. – Грозный, 2005. – 408 с.

Хаамийн-ресурсийн латтор

www. desharkho.ru – Чеченская электронная школа.

ps95.ru/dikdosham/ - Чеченско-русский, русско-чеченский онлайн-словарь.

www. urok95.ru.

Йуххедиллар

Урокашна арахьарчу мероприятийн рекомендацйина ларам

«Ненан (нохчийн) маттахь литературин йешаран» предметан чулацаман хьесап а деш, урокашна арахьарчу гIуллакхаллина лерина сахьташ билгалдоху дешаран вовшахтохараллица. Карарчу программo тидаме оьцу дешархойн урокашна арахьара гIуллакхалла. «Ненан меттан (нохчийн) литературин» предметан чулацамца доьзна урокашна арахьара гIуллакхалла кхочушдан лерина йу Нохчийн Республикин йуьхьанцарчу классийн дешархойн амале хьаьжжана а, кьоман а, этнокультурин а башхаллашка хьаьжжана. Урокашна арахьарчу гIуллакхалла хьажийна ду дешархойн культурин-кхоллараллин гIуллакхалла, церан синьобьздангалла кхио а, оьздангаллин нийса харжам бан похIма кхио.

Класс	Мероприятиин формат	Тема	Дешархойн гIуллакхаллин коьртачу кепийн башхалла
5	Конкурс	Туйранийн уггаре тоьллачу йешархочун конкурс.	Говзаран исбаьхьа йешар. Текстан ладогIар. Туйранан иллюстраци. Тедехкарш кхочушдар. Йийцаре йар, хетарш дуйцуш дагадовлар.
5	Викторина	Нохчийн халкъан барта кхолларалла.	Викторинехь дакъалацар. Тедехкарш кхочушдар. Хаттаршна жопаш лахар. Хетарш дуйцуш дагадовлар. ЖамIаш дийцаре дар.
5	Горга стол	Нохчийн поэтех лаьцна суна хIун хаьа?	Къамелехь дакъалацар. Хаттаршна жопаш лахар. Темаца догIу хаттарш кечдар. Хетарш дуйцуш дагадовлар. Барта хаам. Йешарна кечам бар.
5	Проектийн гIуллакхалла (Дайшна-наношна а, берашна а дезаде)	Суна дукхайеза киншка.	Барта хаам. Йеллачу темина стихаш, дийцарш дахар. Проектийн болх кхочушбарехь материал гулийар а, кечйар а. Проект тIечIагIйар.
6	Къамел	Зама а, литература а цхьаь ду.	Хааме ладогIар. Къамелехь дакъалацар. Стихаш йешар. Хаттаршна жопаш далар. Темица догIу хаттарш кечдар. Хетарш дуйцуш дагадовлар.

6	Горга стол	Нохчийн мотт гуттар вайца бу.	Проблемийн хаттарш дийцаре дар. Хаттаршна жобпаш лахар. Стихаш йешар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар. Стихаш йешар
6	Проектин болх	Исторера литератури чу бевлла турпалхой	Проектин болх кхочушбарехь материал гулйар а, кечйар а. Йеллачу темина стихаш, дийцарш дахар. Проект тIечIагIйар.
6	Театральни гайтар	Драмин инсценировани (луь-луьург).	Спектаклехь дакъалацар. Спектале хьажар. Дийцаре дар, хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Илманан-талламан болх	Халкъан барта кхоллараллин а, нохчийн поэзин а кхоллараллашкахь Даймехкан васт.	Иалашонаш а, декхарш а билгалдахар. Материал гулйар. Материалан систематизаци. Болх йазбар. Дийцаре дар, хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Горга стол	Нана – уггаре йуххерниг а, хьомениг а. Довзалан мехаллаш	Проблемийн хаттарш дийцаре дар. Хаттаршна жобпаш лахар. Стихаш йешар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Мини-проект	Литературехь а, дахарехь а нохчийн ламасташ.	Проектин болх кхочушбарехь материал гулйар а, кечйар а. Йеллачу темина стихаш, дийцарш дахар. Проект тIечIагIйар.
7	Йешархойн конференци	Нохчийн литературехь беран чохьара дуьне гайтар	Къамелехь дакъалацар. Хаттарш кечдар. Йеллачу темина говзарш йешар. Йешарна кечвалар / кечйалар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.
7	Кхоллараллин пхьалгIа	Стихашкахь суна дукха хIума дийцало.	Барта дийцар. Иллюстраци йар. Йеллачу темина стихаш йахар. Кхоллараллин белхашна анализ йар. Кхоллараллин белхийн гуларехь публикацеш кечйар
8	Къамел	Нохчийн къоман классически тIаьхьало.	Киншкашка хьажар. Киншкин тайпанаш довзар. Киншкин башхаллаш йийцаре йар.
8	Горга стол	ХIинцалера нохчийн литература	Темица йогIу киншкаш йешар. Къамелехь дакъалацар. Йеллачу темица догIу цхьамогIа хаттарш дийцаре дар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар
8	Литературин журналш «СтелаIад». «Орга»	Нохчийн периодикин зорба (XX бIешаран йуьхь).	Литературин материалаш кечйар. Хаттарш дийцаре дар. Иллюстраци йар. Журналан лобмар арахецар.

8	Проектный болх	Нохчийн театран истори.	Проектный болх кхочушбарехь материал гулийар а, кечийар а. Хаттаршна жьопаш лахар. Проект тIечIагIийар
8	Виртуальный кхарстар	Дайеллало историн занавес.	Литературин-историн материал гулийар. Презентацига хьажар. Хаттарш хIиттор. Барта йешар. Дийцаре дар, хетарш дуьйцуш дагадовлар
9	Диспут-къамел	Безамах лаьцна дийца.	Темица йогIу киншкеш йешар. Къамелехь дакъалацар. Барта йешар. Проблемийн хаттар хIоттор. Йеллачу темин цхьамогIа хаттарш дийцаре дар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар
9	Кинскийн агIонашкахула кхарстар.	ТIеман хенан литература.	Говзарш йешар. Хааме ладогIар. Барта йешар. Чулацамца догIу хаттаршна жьопаш далар. Къамелехь дакъалацар. ТIедехкарш кхочушдар. Къамелехь дакъалацар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар
9	Литературин-музыкинкомпозици	Йаххьашкахь литература.	Темица йогIу материалаш йовзар. Докладаш кечийар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.
9	Проектный болх	Нохчийн литературехь керла дош (жанраш, стиль, хьажам, цхьаболчу авторийн кхолларалла)	Проектный болх кхочушбарехь материал гулийар а, кечийар а. Хаттаршна жьопаш лахар. Проект кхочушийар (альбом)
9	Горга стол	вайзаманан къоначу йаздархойн проза а, поэзи а. Г. Камала «Дуьххьарлера театр»).	Говзарш йешар. Къамелехь дакъалацар. Темица догIу цхьамогIа хаттарш дийцаре дар. Хетарш дуьйцуш дагадовлар.